

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra církevních dějin a literární historie

Tomáš Bartl

**Každodennost ve vzpomínkách
českého vojáka za první světové války**
Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Marek Šmíd, Ph.D.

Praha 2021

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 2. července 2021

Tomáš Bartl

Bibliografická citace

Každodennost ve vzpomínkách českého vojáka za první světové války [rukopis]: Bakalářská práce / Tomáš Bartl; vedoucí práce: Marek Šmíd. - Beroun, 2021. - 78 s.

Anotace

Tato práce se zabývá životem a každodenností českých vojáků, kteří sloužili v rakousko-uherské armádě během první světové války. Na základě deníkových záznamů a korespondence se zaměřuji na několik oblastí vojenského života. V první řadě se věnuji stravě, dále na obytné prostory a řešení vojenských noclehů, věnuji se vzpomínkám z bojů, kterými si vojáci prošli, volnočasovým aktivitám, jež pomáhaly zbavit se stresu z bojů, četbě i korespondenci, která jim dávala možnost alespoň duševně se spojit s rodinou. Práce se dále zabývá duchovním životem, jenž byl praktikován během války. Dalším důležitým bodem je hygiena, která měla zásadní vliv na udržení zdraví vojáků a jejich bojeschopnosti – na frontové linii ale i v nemocnicích. Předposlední kapitola je věnována ženám a jejich významné roli po boku mužů – jakožto lékařky, ošetřovatelky, obětavé manželky a v neposlední řadě i jako prostitutky. Poslední studovanou oblastí je dovolená, která byla důležitá pro všechny vojáky, kteří sloužili v armádě.

Klíčová slova

první světová válka; rakousko-uherská armáda; český voják; život; každodennost

Abstract

This work deals with the life and everyday life of Czech soldiers who served in the Austro-Hungarian Army during the First World War. The work deals with several areas in the lives of soldiers, which they wrote down in their diaries or wrote to families by mail. The groups I analysed are as follows. First of all, food, you cannot do without it, living quarters and accommodation where soldiers could sleep, memories of the fighting they went through, leisure activities that helped them get rid of the stress of fighting, reading and correspondence that gave them the opportunity at least mentally connect with the family. Spiritual life that was practiced during the war. Another important point is hygiene, to maintain the health of soldiers and their fighting ability. Whether on the front line or in hospitals. The penultimate chapter on women is devoted to their important work alongside men. Like dedicated wives,

doctors, nurses or even prostitutes. The last point is the holiday, which was important for all soldiers who served in the army.

Keywords

World War I; Austro-Hungarian Army; Czech soldier; life; everyday life.

Počet znaků (včetně mezer): 168 453

Poděkování:

Dovoluji si poděkovat panu doc. PhDr. Marku Šmídovi, Ph.D., vedoucímu mé bakalářské práce za odborné konzultace.

Rovněž děkuji svému pradědovi Janu Špírkovi, který se zúčastnil první světové války v řadách Rakousko-Uherského vojska a svým prababičkám Marii Špírkové a Růženě Stachové za uchování dobové korespondence v rodinném archivu a osobních vzpomínek mé rodiny, zvláště dědovi Janu Špírkovi a mé matce, která mi poskytla rodinný archiv.

Obsah

Úvod.....	9
1. Svět a české země před první světovou válkou.....	10
1.1. Mezinárodně politická situace ve světě.....	10
1.1.1. Svět před první světovou válkou.....	11
1.1.2. Rakousko-Uhersko před první světovou válkou.....	12
1.1.3. Rakousko-uherská a balkánská expanze.....	13
1.2. Rakousko-uherské pozemní síly před první světovou válkou.....	13
1.2.1. Společná armáda.....	15
1.2.2. Zeměbrana.....	16
1.2.3. Četnictvo.....	16
1.2.4. Domobrana.....	17
1.3. Katolická církev před první světovou válkou a během ní.....	18
1.3.1. Katolická církev před první světovou válkou.....	18
1.3.2. Katolická církev za první světové války.....	19
2. Rakousko-Uhersko s důrazem na české země v průběhu první světové války.....	21
2.1. Ekonomická situace.....	21
2.2. Politická situace a odboj.....	22
3. Rakousko-uherské pozemní síly v průběhu války.....	27
3.1. Začátek mobilizace.....	27
3.2. Organizace Rakousko uherská armády v průběhu první světové války.....	29
3.3. Válčiště rakousko-uherských ozbrojených sil.....	30

3.3.1. Hlavní nasazení rakousko-uherské armády	30
3.3.1.1. Srbská fronta	30
3.3.1.2. Ruská fronta.....	31
3.3.1.3. Italská fronta.....	32
3.3.2. Vedlejší nasazení rakousko-uherské armády	33
4. Život vojáka.....	36
4.1. Strava.....	36
4.2. Nocleh, ubytování.....	40
4.3. Boje.....	42
4.4. Volnočasové aktivity.....	49
4.4.1. Četba a korespondence.....	53
4.5. Duchovní život.....	57
4.6. Hygiena.....	60
4.7. Ženy a jejich role.....	64
4.8. Dovolená.....	65
Závěr.....	69
Seznam literatury.....	70

Úvod

V této práci se pokusím popsat každodenní život českých vojáků, kteří byli součástí rakousko-uherské armády. Většina z těch, co v ní sloužili, bojovala mimo území Českého království. Stejně jako ve všech jiných armádách potřebovali i čeští vojáci nastoupivší do armády jeho veličenstva jíst, spát, odpočívat a pochopitelně především museli bojovat za svého císaře. Řada vojáků si svoje zážitky zapisovala do deníků. Většina z nich také psala uklidňující dopisy svým rodinám a blízkým, aby je ujistila, že jsou zdraví, a alespoň trochu popsala svou činnost na frontě i v zázemí. Ve svých vzpomínkách vepsaných do deníků popisují obyčejní vojáci i důstojníci své zážitky v pravém světle – na rozdíl od pošty, která procházela cenzurou. V jejich zápiscích čteme o úspěších i nedostacích. Dozvídáme se o bydlení, stravě, zdravotní péči a dalších oblastech, které se vojáků přímo osobně dotýkaly a navždy zůstaly v jejich paměti. Díky těmto deníkovým záznamům se nám dochovala cenná svědectví o těžké době, o tom, jak se lidé dokázali s mnohdy náročnou situací vyrovnávat, a především pro nás mohou být zdrojem zamyšlení nad naší vlastní budoucností.

1. Svět a české země před první světovou válkou

1.1. Mezinárodně politická situace ve světě

První světová válka sice oficiálně vypukla v létě roku 1914, její počátky je však třeba hledat už na konci jiného konfliktu v Evropě, známého jako prusko-francouzská válka.¹ Poražená Francie tehdy musela nově vzniklému Německému císařství postoupit Alsasko a Lotrinsko, čímž se Německo stalo nejsilnějším státem na kontinentu. Jak se později ukázalo, vítězství bylo jen dočasné, a nenávist, kterou tato událost na obou zúčastněných stranách zasela, výrazně napomohla k rozdmýchání konfliktů v budoucnosti.

Dalším z důležitých faktorů bylo i rozdělení Evropy na dva mocenské bloky – došlo k němu na přelomu 19. a 20. století. Jednalo se o země Dohody (Trojdohody), kam patřila Francie, Velká Británie a Rusko, a země Trojspolku tvořeného centrálními mocnostmi, což bylo Německo, Rakousko-Uhersko a Itálie.² Každá z velmocí sledovala své vlastní zájmy, přičemž zájmy zemí z protichůdných bloků na sebe často narážely.³ Do tohoto obrazu zapadá i Německo posilující svoje vztahy s upadající Osmanskou říší. Jedním ze společných projektů německé vlády a Osmanské říše bylo vytvoření tzv. Bagdádské dráhy, která měla přes Istanbul spojit Berlín s Bagdádem. Londýnská vláda toto považovala za ohrožení svých zájmů v oblasti Středního východu, přičemž podobných příkladů bychom našli vícero.⁴

Dalším ohniskem konfliktů byl nacionalismus ve všech zemích obou bloků. Jednou z oblastí, kde se projevovaly silné nacionalistické tendence, bylo Srbské království. Po dvou vítězných balkánských válkách se srbské království prozatím neúspěšně snažilo získat přístup k moři a připojit další území Bosny a Hercegoviny osídlená většinou slovanským obyvatelstvem. Jmenujme i carské Rusko, které se snažilo rozdmýhávat rusofilství ve všech částech slovanské Evropy, jež nebyly součástí ruské říše.

Potenciálně problematické bylo i pokrevní příbuzenství, které spojovalo britského, německého a ruského panovníka. Toto rodinné propojení bylo komplikované z politických důvodů. Jednotliví panovníci museli především brát ohled na země, kterým vládli. Je také otázka, zda vůbec měli s ohledem na vnitřní politické síly svých zemí nějaké možnosti, jak zabránit katastrofě, kterou válka přinesla.

I přes výše zmiňované nepříznivé vlivy v roce 1899 se uskutečnila první mezinárodní konference o odzbrojení v nizozemském Haagu, během níž se snažily ukončit závody ve

---

¹ Prusko-francouzská válka probíhala od 19. července roku 1870 do 10. května roku 1871.

² VEBER 2002, 444

³ Tyto dva mocenské bloky se později rozšířily o další státy, případně se předpokládané aliance během války změnilly (Itálie, Rumunsko).

⁴ GILBERT 2005, 34–35

zbrojení mezi mocnostmi. Bylo ale přijato rozhodnutí o vzniku Mezinárodního soudního tribunálu se sídlem v Haagu. Tento tribunál měl řešit konflikty suverénních států, přičemž tyto konflikty se měly řešit mírovými prostředky. Ovšem namísto toho musel zasahovat ve sporech na koloniálních územích. Jedním z řešených případů byla záležitost s dezertéry z Casablanky. Tato kauza souvisela s ochranou, kterou německý konzulát v Casablance poskytl šesti dezertérům z francouzské cizinecké legie – z nichž tři byli původně Němci – během okupace tohoto města francouzskými vojenskými silami v roce 1908. Dne 25. září 1908 bylo šest dezertérů pod ochranou německých konzulárních agentů transportováno na německé plavidlo v přístavu Casablanca, avšak francouzská armáda dezertéry navzdory námitkám německých agentů násilím zatkla. V důsledku těchto událostí vznikl mezi Německem a Francií spor a obě strany se dohodly, že jej předloží k rozhodčímu řízení. Arbitrážní tribunál byl pověřen řešením skutkových a právních otázek souvisejících s událostmi z 25. září 1908. Soud rozhodl, že jednání německého konzulátu musí být respektováno, ačkoli v tomto případě mají pravomoc francouzské vojenské síly. Soud konstatoval, že podle dohody o předání neexistují žádné důvody pro navrácení vězňů.

1.1.1. Svět před první světovou válkou

Jak již bylo řečeno v předchozí kapitole, svět, či přesněji Evropa, byl rozdělen na dva mocenské bloky – země Dohody neboli Trojdhody a země Spolku neboli Trojspolku (známé také jako Centrální, případně Ústřední mocnosti). Posledním velkým válečným konfliktem, do kterého se zapojila celá Evropa, byly napoleonské války. Skončily zhruba sto let před začátkem první světové války a během těchto sta let Evropa i celý svět prošly tak výraznými změnami, jako nikdy předtím.

Jedním ze spouštěčů změn odehrávajících se v průběhu 19. století byla Velká francouzská revoluce a výše zmíněné napoleonské války. Příslušníci Napoleonovy francouzské armády během svých tažení Evropou revoluční myšlenky Francouzské revoluce přinášeli do ostatních zemí kontinentální Evropy. Během tohoto století i nadále pokračovala koloniální expanze, tentokrát se zaměřením na území afrického a asijského kontinentu.

Současně se ve stejné době začal rozvíjet nacionalismus. Souviselo to s tím, že si různé podrobené národy, případně národy bez vlastní samosprávy nebo autonomie a pod nadvládou většího samosprávného celku, začaly uvědomovat význam národní identity. Tato tendence se rozvíjela po celé 19. a v první polovině 20. století. Zatímco v zemích západní Evropy se nacionalismus objevoval na úrovni státní, v zemích střední a východní Evropy se projevoval nacionalismus etnický. Na území Rakousko-Uherska a ruského impéria, ale i v řadě dalších

zemí, žily početné skupiny obyvatelstva, které byly pod nadvládou jiného národa. Nedostávalo se jim stejného postavení jako obyvatelstvu určitého jazyka, vyznání či etnicity.⁵

Přidával se i další faktor. V důsledku průmyslové revoluce nastaly velké přesuny obyvatelstva, přičemž šlo o přesuny dvojího typu. Tzv. vnitřní migrace, tj. stěhování obyvatel za prací uvnitř jednotlivých států, a mezinárodní migrace, která znamenala odliv řady obyvatel z domovského státu za prací do zahraničí. Cílem zahraniční migrace byly převážně Spojené státy americké, kde se mimořádně rychle rozvíjel průmysl, stavebnictví i zemědělství, a proto bylo potřeba velké množství námezdní pracovní síly. Migrace rovněž dávala šanci velkému množství podnikatelských aktivit a splnění snů migrujících obyvatel. Zároveň s průmyslovou revolucí nastal také pokrok ve všech oblastech lidského života i vědy – od zemědělství přes průmysl, vojenství, dopravu, lékařství, urbanizaci měst až po volnočasové aktivity. S tím úzce souvisí i vznik různých pravicových a levicových politických skupin v průběhu 19. století.⁶

1.1.2. Rakousko-Uhersko před první světovou válkou

V letech 1848–1916 vládl habsburské monarchii císař František Josef I.⁷ Byl panovníkem mnohonárodnostního státního útvaru, který tvořilo německé, maďarské, české, slovenské, polské, italské, slovinské, chorvatské, ukrajinské a v posledních letech i srbské, bosenské a hercegovinské etnikum. Po prohrané prusko-rakouské válce vzniklo velké vnitřní napětí hlavně v neněmeckých národech, které se snažily získat ve vnitřních záležitostech autonomii. První zemí, které se tuto autonomii podařilo získat, bylo v roce 1867 Uhersko. Následující rok získalo částečnou autonomii v rámci uherského království i Chorvatsko.⁸ Další vyrovnání bylo vůči Haliči, která získala jistou míru autonomie v roce 1868 spolu s právem pořádat zemské sněmy se zákonodárnou pravomocí v oblasti ekonomické, v roce 1871 pak ve Vídni vznikl speciální ministerský úřad pro tuto provincii.⁹ Další vyrovnání se neuskutečnila z důvodu nepřijetí vídeňskou a budapešťskou vládou.

Po těchto vyrovnání se habsburské země potřebovaly i nadále modernizovat a s tím souvisely nutné reformy mnoha odvětví např. průmyslu, školství, a hlavně nižší státní správy. Dualistická monarchie si vyžádala vznik náležitých nových úřadů, jejichž úkolem bylo vytvořit koncepci na správu nového státního celku. Nacionalismus nabíral na důležitosti, stal se z něj hybatel politického života v oblasti vnitřních otázek habsburské monarchie.

---

⁵ GILBERT 2001, 33

⁶ DELOUCHE 2001, 310–312

⁷ VEBER 2002, 622

⁸ KONTLER 2001, 257–258

⁹ KOSMAN 2011, 237

České politické síly sice nedosáhly dohody v takové podobě, jakou mělo Uhersko, ale získaly v druhé polovině 19. století jiné vítězství. Čeští politici se prosadili do městských zastupitelských úřadů a nacionalizovali střední a odborné školství.¹⁰ Avšak k řešení problémů vyhovujícímu jak české, tak německé části obyvatelstva království českého nedocházelo a tato atmosféra trvala až do posledních let 1. světové války.¹¹ Válka pak znamenala velký otřes všech jistot včetně myšlení 19. století.

1.1.3. Rakousko-uherská a balkánská expanze

Mocnářství sice zavedlo různé vnitřní reformy, zahraniční politiku však udržovalo zhruba ve stejné linii. I přes veškeré snahy se v druhé polovině 19. století politický význam Rakousko-Uherska stále zmenšoval. Jeho vliv klesal nejen v oblasti hospodářské, kvůli pomalé a nerovnoměrné industrializaci zaostávalo oproti německému císařství nebo Velké Británii, ale i v oblasti vojenské a politické. Politický kredit se snížil po ztrátách území kvůli sjednocení Itálie, další ztráta vlivu byla důsledkem sjednocování Německa pod vedením Pruského království.¹²

Po těchto politicko-vojenských prohrách Rakousko zaměřilo svůj pohled na jihovýchodní část svých hranic. Přesněji na Balkánský poloostrov. Zde ovšem Rakousko-Uhersko neustále naráželo na snahy ruského impéria zajistit si v této oblasti vliv. Především se opíralo o místní slovanské obyvatelstvo, které vyznávalo převážně, stejně jako v Rusku, pravoslaví.

V roce 1878 Rakousko získalo Bosnu a Hercegovinu; nejprve toto území vojensky okupovalo a v roce 1908 proběhla anexe. Tímto činem ovšem zkřížilo plány Srbského království, které usilovalo o rozšiřování svého území. Situaci Rakousku neusnadňoval ani fakt, že v oblasti Bosny a Hercegoviny existovala početná srbská komunita, která měla separatistické tendence.

Průmyslový rozvoj, různé národnosti, vnitřní situace, zahraniční vztahy – to vše jsou jednotlivé střípky, které se však dohromady skládají v obraz mnohonárodnostní monarchie, velkého státu, nad nímž se po letech fungování začíná vznášet hrozba nestability.¹³

1.2. Rakousko-uherské pozemní síly před první světovou válkou

Rakousko-uherská vojenská síla se skládala ze tří složek: pozemní armády, letectva a námořnictva. Císařské a královské letecké sbory (německy *kaiserliche und königliche Luftfahrtruppen*, maďarsky *Császáriés Királyi Légierő*) a námořnictvo jsou samostatné

---

¹⁰ VEBER 2002, 437–438

¹¹ VEBER 2002, 437–438

¹² DELOUCHE 2001, 294

¹³ GILBERT 2005, 44

jednotky, kterým se ve své práci věnovat nebudu.¹⁴

Pozemní armáda byla rozčleněna následovně. Za první společná armáda (německy *Gemeinsame Arme*e), která spadala pod společné ministerstvo války Rakousko-Uherska. Za druhé zeměbrana, která se rekrutovala pouze na území buď Předlitavska (k. k. *Landwehr*), nebo Zalitavska (k. u. *Landwehr*), a v těchto zemích měla vlastní samostatná ministerstva, přičemž pod ministerstvo zeměbrany spadalo také četnictvo. Za třetí domobrana (K. u. K. *Landsturm*), která sloužila jako podpora bojových operací a případně k doplňování bojových ztrát již dříve uvedených jednotek. Každá z těchto složek byla pod jiným povolávacím orgánem a v případě války se všechny tyto jednotky měly začlenit pod jednotné vrchní velení Rakousko-Uherska ve Vídni.¹⁵

Všechny tři části pozemních sil spojovala odvodní povinnost pro muže od 20 do 22 let, této branné povinnosti a následně zařazení do zálohy muži podléhali až do věku 42 let. Zároveň bylo umožněno brancům, kteří nebyli schopni do armády nastoupit buď ze zdravotních, rodinných nebo studijních důvodů, dát roční odklad nebo úplné zbavení služby ze zdravotních důvodů. Branci mající odklad měli povinnost přijít k odvodu následující rok.¹⁶ Odvody se konaly každý rok v březnu nebo v dubnu, ve výjimečných případech i v jiném období. U odvodových komisí se pohlíželo na zdravotní stav, ale kromě toho i na civilní život, dosažené vzdělání, a zda je branec držitelem statků. Podle toho se rozhodovalo o zařazení budoucích vojáků, buď ke dvouleté službě u námořnictva, nebo jeden rok v armádě, nebo do záloh. Dále následovalo rozdělování do tříd: schopen, schopen k pomocným službám, toho času neschopen a neschopen.¹⁷ Zároveň také branec mohl požádat o poskytnutí zákonných úlev ve formě úlev ze služby nebo finanční prémie. Do náhradních záloh přicházeli majitelé statků, živitelé rodin a duchovní.

Každý vojenský útvar armády nebo zeměbrany měl určitou územní oblast, odkud se rekrutovali noví vojáci. Tak se nezřídka stávalo, že u stejného útvaru sloužilo několik generací té samé rodiny nebo jedinců ze stejné vesnice či města. Na území českých zemí bylo celkem 24 doplňovacích obvodů. Tyto obvody spadaly pod obvodní velitelství, a to spadalo pod sborové velitelství.¹⁸

Délka povinné služby v ozbrojených silách závisela do té doby na útvaru, ke kterému měl

---

¹⁴ DEÁK 1991, 72

¹⁵ JUNG 2007, 4

¹⁶ NEDOROST 2006a, 62

¹⁷ NEDOROST 2006a, 62

¹⁸ NEDOROST 2006a, 63

voják nastoupit.¹⁹ Od roku 1912 byla zavedena dvouletá vojenská povinnost.²⁰ Tato dvouletá služba platila jak u společné armády, tak u zeměbrany, výjimku měli vojáci u specializovaných druhů vojska. Mezi tyto jednotky patřily např. jízdní dělostřelectvo, jezdeckvo a další. Těmto složkám trvala prezenční služba tři roky a záloha sedm let.

Poté co vojáci skončili základní vojenskou službu u společné armády, přecházeli na dva roky do zeměbraneckých záložních jednotek a následně do domobrany.

Etnické složení ozbrojených sil Rakouska Uherska reprezentovalo rozmanitost říše, kterou si můžeme nejlépe představit na poddůstojnických hodnostech. V roce 1906 bylo z každých 1000 poddůstojníků 267 Němců, 223 Maďarů, 135 Čechů, 85 Poláků, 81 Ukrajinců, 67 Chorvatů a Srbů, 64 Rumunů, 38 Slováků, 26 Slovinců a 14 Italů.²¹

Na tomto národnostním složení poddůstojnických hodností je vidět i národnostní složení Habsburských zemí. I když jsou ve skupině mužů v poddůstojnických hodnostech dominantní německy a maďarsky mluvící národy, tak celkový počet slovansky mluvících národností se blíží výše jmenovaným jazykům. Tento jazykový problém byl vyřešen dvojím způsobem. Za prvé zavedením plukovní řeči, přesněji pokud v některém pluku dosáhla určitá národnostní menšina 20 % zastoupení, stala se její řeč takzvanou plukovní řečí, jejíž znalost byla pro důstojníky a poddůstojníky závazná. Za druhé existovala tzv. armádní slovanština, což byl zvláštní jazyk, resp. slovník vytvořený za účelem řešení jazykových překážek v rakousko-uherské armádě, využívaný až do pádu monarchie. Tento vojenský jazyk byl složený z asi osmdesáti slov.²² I přes toto úsilí se stále vyskytovaly jazykově smíšené jednotky.

1.2.1. Společná armáda

Společná armáda se skládala ze tří základních druhů vojsk: jezdeckta, dělostřelectva a pěchoty. Existovaly i další složky, které měly za úkol tyto jednotky podporovat. Nejvýznamnější a největší vojenskou silou kromě specializovaných útvarů byla pěchota, která tvořila 62 % společné armády. Pod sbory do jednotlivých sborových velitelství spadaly dvě, výjimečně tři divize pěchoty, několik dělostřeleckých brigád, u jezdeckta byla tato síla v rozmezí od jedné brigády až do jedné divize plus další síly týlového zabezpečení. V době války se však tato struktura sboru doplňovala o další jednotky – jednu divizi zeměbrany a oddíl těžkého dělostřelectva. V předvečer mobilizace měla rakousko-uherská armáda celkem 59 divizí a další nižší týlové jednotky podpory.

---

¹⁹ NEDOROST 2006a, 64

²⁰ ROTHENBERG 1976, 165

²¹ ROTHENBERG 1976, 128

²² DEÁK 1989, 100

Organizace pěší divize v Čechách byla následující: dva sbory – Praha a Litoměřice. Pluky sídlící na území Moravy a Slezska patřily pod velení Vídeňského a Krakovského sborového velitelství. Sbory s velitelstvím v českém království se dělily na divize, dále brigády, pluky, prapory a další menší formace. V rámci několika brigád byly i prapory polních myslivců. Jejich organizace závisela na tom, zda byla mírová nebo válečná doba. V době míru se pluky skládaly z velitelství pluku, tří až čtyř praporů a čtyř oddílů strojních pušek (tzv. kulometry).

1.2.2. Zeměbrana

Zeměbrana měla dvě části, každá z nich byla propojená s konkrétním územím. Pro země Předlitavska to byla Císařsko-královská zeměbrana, německy *Kaiserlich-königliche Landwehr*. A pro země Uherska to byla Královská uherská zeměbrana, maďarsky *Magyar Királyi Honvédség*, německy *königlich ungarische Landwehr*.

Do zeměbrany byli přijímáni jen branci schopní služby, na které zároveň nezbylo místo ve společné armádě a námořnictvu a v jejich náhradních zálohách. Nešlo o nic méněcenného, tato vojska byla společné armádě rovna. V roce 1889 byly podle nového zákona o branné povinnosti zřízeny pro obě zeměbrany i zálohy. V Čechách bylo celkem dvanáct zeměbraneckých pluků, přičemž muži českého původu hovořící českým jazykem tvořili přes 60 %.

1.2.3. Četnictvo

K výše uvedeným jednotkám se připojovalo i četnictvo, které tvořilo samostatné útvary rakouských zemí v rámci teritoriálních sborů a v Uhersku v rámci doplňovacích obvodů. V celé monarchii před začátkem války bylo šestnáct četnických velitelství, pro uherské země to byla velitelství č. 8 a 10. V zemích koruny české byla velitelství tři, pro Čechy se sídlem v Praze bylo velitelství č. 2, pro Moravské markrabství bylo velitelství č. 4 se sídlem v Brně a pro Slezsko č. 15 se sídlem v Opavě.

Z celkového počtu 125 jednotek ve všech rakouských zemích bylo přímo v českých zemích jednotek 42. Četnictvo spadalo od roku 1868 částečně pod ministerstvo zeměbrany, od roku 1876 již spadalo plně pod ministra zeměbrany jak ekonomicky, tak i administrativně a vojensky. Zároveň v tom samém roce vymizela jízda. Nově pak byly jízdní jednotky vytvořeny před první světovou válkou.

Četníci byli vyzbrojeni puškami Mannlicher. V Uhersku se jednalo o zbraně Kropatschek a u chorvatského četnictva zůstali u pušek Fruhwirth. Během války se museli spokojit i s ukořistěnými ruskými zbraněmi jako Mosin-Nagant vzor 1891. Další výzbroj tvořily revolvery Gasser a lehké šavle.

Pro přijetí do četnictva bylo nutné mít splněnou vojenskou službu, přičemž se přijímalo do nejnižší hodnosti četníka (armádní ekvivalent je hodnost četaře), četník směl být ženatý. Přednost pro vstup k četnictvu měli poddůstojníci, kteří sloužili déle v armádě. Podmínkou pro předlitavské četnictvo bylo nutné mít místní státní příslušnost a sloužit minimálně čtyři roky.

Po přijetí do četnictva musel nový četník projít výcvikovým kurzem a následně byl dvanáct měsíců ve zkušební době. Toto zkušební období se započítávalo do odsloužených let. Pro povýšení na vyšší hodnost, tedy na závodčího, musel projít dalším přezkoušením, které se odehrávalo podle služebního řádu. Do důstojnického sboru se dalo dostat buď tím, že dotyčný procházel samostatným povyšováním v rámci četnictva, nebo se přejímali způsobilí důstojníci ze zeměbrany nebo společné armády. Nastupující četniční důstojníci museli projít šestiměsíční zkušební dobou, jež byla ukončena zkouškou. Důstojníci četnictva byli povyšováni císařem a mužstvo bylo povyšováno četnickým inspektorem nebo jím pověřeným zemským četnickým velitelem.

1.2.4. Domobrana

V roce 1886 vznikla domobrana. Do této skupiny vojsk patřili všichni muži, kteří byli schopni služby ve věku od 19 do 42 let, ale nebyli vybráni do ostatních složek ozbrojených sil. Jejich povolání do domobrany začalo až s vypuknutím války. Seznamy domobrany vytvářely především obce v místě pobytu a domovské obce, dále úřady, které doplňovaly obce, a nakonec okresní domobranecká velitelství podřízená zeměbraně. Vojáci, kteří sloužili u společné armády a zeměbrany, automaticky nastupovali do domobrany v původních hodnostech. Služby směli být zproštěni domobranci, kteří byli považováni za osoby nepostradatelné pro veřejné služby a veřejné zájmy, osoby nepostradatelné při válečné výrobě nebo zdravotně neschopné. Dočasný odklad k nástupu do domobrany měli ti, kteří pro úřady po provedení mobilizace pracovali jako zaměstnanci železnice nebo zastávali politické a další úřady. V předvečer mobilizace rakousko-uherskou armádu tvořilo padesát devět divizí a další nižší vojenské jednotky. Z tohoto počtu se tvořilo třicet tři pěších a osm jízdních divizí společné armády. Počet zeměbraneckých divizí tvořilo celkově osmnáct divizí, rovnocenně bylo po osmi pěších zeměbraneckých divizích jak v Předlitavsku, tak Zalitavsku. V Zalitavsku sídlily další dvě zeměbranecké jezdecké divize.

V době mobilizace a během válečného stavu se však počty pluků a vojáků měnily podle toho, zda se rekrutovalo v zázemí nebo se počty měnily úměrně ztrátám na bojištích.

1.3. Katolická církev před první světovou válkou a během ní

1.3.1. Katolická církev před první světovou válkou

Katolická církev a papežství se před první světovou válkou potýkaly s řadou problémů, z nichž zřejmě mezi nejdůležitější patřila ztráta věřících a umenšení role, zejména pak pokles prestiže, kterou ve veřejném prostoru hrála.²³ Situaci nepomohl ani zánik Papežského státu během sjednocování Itálie v roce 1870 a z toho vyplývající problém postavení katolické církve jako světské země. Bylo třeba čelit i záležitostem v oblasti duchovní, protože myšlenky osvícenství, události Velké francouzské revoluce a následující průmyslové revoluce výrazně ovlivnily myšlení prostých lidí.

Výsledkem těchto otřesů první poloviny 19. století byl První vatikánský koncil. Konal se v letech 1869–1870 a jednalo se o významný koncil církve v moderních dějinách. Ta v této době komunikovala se společností především formou odsouzení a paušální kritiky. Přestávala mít pochopení pro politické, intelektuální a sociální problémy své doby.

Dne 4. srpna 1903 na papežský stolec usedl Pius X. (občanským jménem Giuseppe Melchiorre Sarto), který svou funkci vykonával až do své smrti dne 20. srpna 1914.²⁴ Mezi jeho nejvýznamnější dokument patřilo vydání encykliky proti modernismu v roce 1907, jež se ostře vyslovovala proti spojování víry, moderní filozofie a vědy.²⁵ Kvůli konzervativním názorům papeže Pia X. a jeho postojům na poli mezinárodní politiky se významně snížila politická moc a prestiž katolické církve.²⁶

Ve vztahu Rakousko-Uherska k papežství se odráželo propojení mezi trůnem a oltářem. Císař František Josef I. a rakouská vláda de facto poručníkovali katolické církvi skrze tzv. Květnové zákony z roku 1868, které církev podřídily státní správě. Císařskou moc dokládá například to, že rakouský císař nominoval biskupy a teprve poté je jmenovala i církevní hierarchie.²⁷

Papežové působící během světové války, Pius X. a Benedikt XV., se snažili o ukončení nebo zmírnění důsledků války všemi diplomatickými prostředky, které měli k v té době k dispozici. Po neúspěšné snaze církve o zastavení světového konfliktu se pozornost nově zvoleného papeže Benedikta XV. a celé katolické církve zaměřila na humanitární prostředí pro vojáky a civilisty. Papež Benedikt XV. (občanským jménem Giacomo della Chiesa) byl

---

²³ MALÝ 2001, 246–247

²⁴ RENDINA 2005, 636–637

²⁵ Modernismus byl odsouzen v encyklice *Pascendi Dominici gregis* vydané v roce 1907 jako snůška nejhorších a nejnebezpečnějších herezí.

²⁶ RENDINA 2005, 640

²⁷ KADLEC 1991, 208

zvolen do úřadu dne 3. září 1914 a působil zde až do své smrti 22. ledna 1922.

Během první světové války se na pozici apoštolského nuncia ve Vídni vystřídal dvě osoby. První z nich byl Raffaele Scapinelli di Leguigno, který ve Vídni působil v letech 1912–1916. Po skončení této mise byl vystřídán Teodorem Valfrèem di Bonzo, který jakožto apoštolský nunciatus ve Vídni sloužil až do roku 1919.²⁸

Postavení katolické církve se ve druhé polovině 19. století a na přelomu 19. a 20. století významně lišilo podle států, kde katolická církev působil.

Například ve Francii proběhla v roce 1905 odluka církve od státu a státních institucí, zatímco v Rakousko-Uhersku byla katolická církev pod přímou kontrolou státu, který zasahoval do jejích záležitostí. Je také třeba podotknout, že nespécifické postavení měla katolická církev i v Itálii, kde přišla v roce 1870 prakticky o veškeré území mimo Vatikánské město. Tato ztráta území spolu s postojem a neochotou papežů uzнат vládu italských králů nad bývalým územím papežského státu vytvořily propast, kterou vyřešily až Lateránské smlouvy v roce 1929.²⁹

Pokud se jednalo o pozici církve na poli mezinárodní politiky, byl její význam malý z důvodu politické neochoty papeže Pia X. a jeho odsuzování moderní doby.³⁰

1.3.2. Katolická církev za první světové války

V roce 1914, poté co německé jednotky překročily hranice neutrální Belgie a většinu země obsadily, papež daroval belgickému primasovi, jímž byl Désiré Félicien François Joseph Mercier, z nevelkých finančních rezerv 25 000 lir. V následujícím roce byl primas internován ve svém paláci. Důvodem byla jeho nacionalistická prohlášení proti okupantům. I když se papežský stolec během celého konfliktu snažil vystupovat jako neutrální mocnost, v záležitosti Belgie se stavěl na stranu Dohody. Žádal stažení německých sil ze země, v níž okupační síly popravovaly duchovní a ničily kostely.³¹

První humanitární snahy o výměnu zajatců započaly už na začátku prosince 1914. V poslední den roku 1914 požádal papež představitele všech válčících zemí o repatriaci zajatých vojáků, kteří už nebyli další vojenské služby schopni. Na tuto žádost okamžitě odpověděly všechny země kladně a mezi lety 1915 až 1916 bylo podle odhadů repatriováno přes 10 000 francouzských a německých vojáků přes neutrální Švýcarsko.³² Zároveň papež žádal o repatriaci žen, dívek a starců, kteří byli pro potřeby válečné výroby přemístěni ze svých

---

²⁸ ŠMÍD 2016, 107

²⁹ KADLEC 1993, 465

³⁰ RÉMOND 2003, 174

³¹ ŠMÍD 2016, 37–38

³² ŠMÍD 2016, 41

domovů. Tuto výzvu také, kromě Srbska a Ruska, akceptovaly všechny země. V roce 1915 také vyslal papež Benedikt XV. do Švýcarska zvláštního vyslance Carla Santucciho, který měl s přispěním švýcarské vlády pomoci s organizováním léčení nemocných a raněných vojáků. Tuto léčbu platily mateřské země vojáků. Po vyléčení se vojáci navraceli zpět do zajateckých táborů. Papežský vyslanec sledoval i situaci v těchto táborech a pomáhal jednotlivé vojáky zkontaktovat s rodinnými příslušníky.³³

Církev se také zabývala situací civilního obyvatelstva na obsazených územích Polska, Francie a Belgie, zajímala se ovšem i o mimoevropská válčiště. Přesněji řečeno věnovala pozornost oblasti Blízkého východu; žily zde křesťanské komunity, s nimiž se zacházelo velmi krutě.³⁴

Navzdory veškeré prvotní snaze církve zmírnit a zastavit narůstající světový konflikt se však válečné aktivity stále více vyostřovaly. Itálie dne 23. května 1915 na základě Londýnské dohody vstoupila do války. Následkem toho se museli rakousko-uhersští a němečtí diplomati přesunout do neutrálního Švýcarska. Zároveň také tímto krokem získal i větší prostor první velvyslanec Spojeného království Velké Británie a Irska, který usiloval o snížení německého a rakousko-uherského vlivu na papežském dvoře.³⁵ Během let 1916 a 1917 se snažil apoštolský stolec krom humanitární činnosti zajistit separátní míry mezi válčícími státy. Sondoval možnosti ukončení války jak v Berlíně, tak i ve Vídni.

Snahy papeže vyvrcholily jeho mírovým plánem ze dne 1. srpna 1917, který byl však pro všechny velmoci nepřijatelný.³⁶ Předložený mírový plán odmítly země Trojdohody i země centrálních mocností, jelikož neodpovídal jejich územním představám. Papež se po tomto neúspěchu a po jednání s italskou vládou zúčastňoval pouze důležitých jednání o míru, a kromě toho se věnoval jen vnitřním problémům církve.

---

³³ RENDINA 2005, 640–641

³⁴ JANDÁK 2018, 190–191

³⁵ Prvním velvyslancem se stal sir Henry Howard od prosince 1914 do října 1916.

³⁶ RENDINA 2005, 640

2. Rakousko-Uhersko s důrazem na české země v průběhu první světové války

2.1. Ekonomická situace

Ekonomická situace v zázemí v roce 1914 byla v českých zemích ještě dobrá, existovaly dostatečné potravinové zásoby i materiální jistota. V prvních měsících války zatím nebylo centrální plánování a přerozdělování potravinových a materiálních zdrojů – na rozdíl od pozdějšího období –, neboť se předpokládalo, že tato válka bude krátká. Např. cena jednoho kilogramu mouky představovala v roce 1914 částku 0,44 korun, chleba stál 0,32 korun. V průběhu války se pak ceny potravin postupně zvyšovaly.³⁷

Z pohledu ekonomického života byl rok 1915 důležitý tím, že byl zahájen nucený výkup obilných a dalších zemědělských výrobků. Za tímto účelem byla zavedena i finanční pobídka. Statkáři, který své produkty odevzdal včas či dokonce před termínem, náležela prémie. U pozdních dodávek se naopak cena snižovala.³⁸

Souběžně s tím byly zaveden přidělový systém, který měl za úkol zajišťovat a kontrolovat prodej potravin a důležitých materiálů obyvatelům v zázemí.³⁹ Potravinové lístky byly rozdělené do kategorií, které odpovídaly třem skupinám příjemců. Těžce pracující, nesamozásobitelé a samozásobitelé. Každá ze skupin měla nárok na různou gramovou hodnotu dodávaných základních potravin.⁴⁰ V témže roce bylo také přes 184 000 občanů Předlitavska zproštěno vojenské služby, protože se podíleli na udržení zásobování armády.⁴¹ Zároveň se cena potravin více než zdvojnásobila oproti roku 1914.

V květnu roce 1916 vznikla tzv. Meziministerská aprovizční komise, která měla za úkol starat se o zásobování obyvatelstva. Situace byla čím dál tím náročnější vzhledem k tomu, že se nedostávalo pracovních sil, a spolu s dalšími přidruženými faktory, např. nedostatkem hnojiv, nebylo možné dosáhnout stejné úrovně produkce v zemědělství jako v předválečné době. S tím vším souvisí i to, že ceny potravin neustále rostly.⁴²

Velice špatnou ekonomickou situaci v roce 1917 odráží zřízení speciálního Ministerstva sociální péče, které bylo založené dne 7. října 1917 a mělo na starost zásobování uvnitř monarchie. Svou činnost toto ministerstvo zahájilo začátkem roku 1918.⁴³ Je třeba podotknout, že bylo ustanoveno v době, v níž ještě nebyla zásobovací situace a s tím spojená

---

³⁷ ŠEDIVÝ 2001, 396

³⁸ ŠEDIVÝ 2001, 249

³⁹ Tyto potravinové lístky existovaly až do roku 1921.

⁴⁰ BOROVIČKA 2013, 650

⁴¹ ŠEDIVÝ 2001, 225

⁴² BOROVIČKA 2013, 649

⁴³ BOROVIČKA 2013, 657

mortalita výrazně špatná. Zároveň se už tehdy kvůli rostoucímu nedostatku potravin začaly v továrnách formovat stávky za lepší dostupnost potravin. Krom demonstrací upozorňujících na špatný ekonomický stav se objevují i politické demonstrace, i když jen minimálně.⁴⁴

Další snahou vlády o zlepšení potravinové situace a obdělávání neobhospodařované půdy bylo uvolnění přes 800 000 vojáků ze služby, aby vypomohli se zemědělskými pracemi. V roce 1918 už byla dodávka obilných výrobků naprosto nedostatečná. O (ne)dostupnost nezřídka svědčila i cena, kterou lidé byli ochotni zaplatit. Pro ilustraci – oficiální cena mouky u maloobchodníků byla 2,76 koruny, avšak na černém trhu představovala 25 korun. Ke stabilitě nepomáhaly ani výrazné rozdíly mezi městy a venkovem. Zemědělci (samozásobitelé) se snažili ponechat si co nejvíce těchto výrobků pro sebe a své rodiny.

2.2. Politická situace a odboj

Dne 25. července 1914 císař František Josef I. podepsal mobilizační rozkaz. Od tohoto okamžiku se začaly zpracovávat vojenské a politické plány i zákony pro válečný stav. Nejznámější z nich, Ústavní paragraf č. 14 říšského zákoníku, umožňoval císaři vládnout pomocí nařízení. Tato nařízení měla stejnou platnost jako zákony, které do té doby vydávala předlitavská říšská rada. Říšská rada samotná nebyla svolána až do nástupu císaře Karla I. na trůn. Obnovení funkce říšské rady se událo na konci května roku 1917.⁴⁵

Politickou vládu v zemích na území dnešního Chorvatska, Bosny a Hercegoviny, které patřily v té době pod vládu císaře Františka Josefa I., vystřídal vláda vojenská. Totéž se o něco později událo i v oblasti Haliče. Na území království českého se jednalo o slezské a některé moravské oblasti sousedící s Haličí.

Zároveň také v některých případech přešla soudní pravomoc z civilních na vojenské soudy. Tyto soudy řešily případy ničení infrastruktury nutné pro velení a vedení války, rušení veřejného pořádku, hanění císařského domu a další přečiny týkající se bezpečnosti státu a vojenských osob. V hraničních oblastech se zrušily porotní soudy a od konce srpna toto zrušení platilo na celém území státu.⁴⁶

Během prvních měsíců bojů se v zázemí nejen Rakouska, ale i ostatních válčících států věřilo, že válka skončí do Vánoc. V této době se objevovaly ještě první patriotické (prorakouské) nálady. Na začátku srpna však český místodržící, kníže František de Paula Antonín Thun-Hohenstein, další demonstrace zakázal kvůli obavám z národnostních střetů.⁴⁷

---

⁴⁴ ŠEDIVÝ 2001, 321

⁴⁵ VEBER 2002, 468

⁴⁶ ŠEDIVÝ 2001, 30

⁴⁷ BOROVIČKA 2013, 621

Jednou z mnoha nepříjemných stránek válečné doby byla cenzura, která se spustila na plné obrátky. Existoval centrální cenzurní úřad, pod který spadalo několik nižších cenzurních úřadů často pod několika jurisdikcemi. Například cenzura tiskovin spadala pod policejní ředitelství a pod ministerstvo spravedlnosti. Vojenskou cenzuru měl na starosti Válečný tiskový stan. Kvůli zrychlení celého cenzurního procesu byl redakcím předán seznam témat, o kterých se nesmělo psát. Pokud bychom tento seznam chtěli zkrátit do několika slov, tak se jednalo o národnostní problematiku a neúspěchy v hospodářské i vojenské oblasti. Díky těmto opatřením probíhaly cenzurní práce rychleji a doba kontroly se z původních tří hodin po odevzdání článku zkrátila na hodinu jednu. Zároveň se rušilo vydávání radikálních tiskovin a noviny oblastního významu.⁴⁸ Většina cenzurních úřadů během války spadala pod Válečný dohledávací úřad, který měl nestarost hlavně civilní cenzuru, vojenskou cenzuru měl nestarost *Válečný tiskový stan*. Hlavní cenzurní úřady se nacházely na území Vídně a Budapešti a ve všech větších městech, například v Plzni, Těšíně, Faldkirchu, Brucku, Praze...⁴⁹

Rakouské vrchní velení se od začátku války obávalo, že česká strana nebude loajální, a snažilo se zavést v českých zemích vojenskou diktaturu.⁵⁰ Strach z této neloyalnosti vůči habsburského domu byl určitým způsobem opodstatněný. Kromě dezercí a přeběhnutí na ruské frontě se očekávaly problémy během mobilizace, ta nicméně proběhla podle plánů. Organizovaný odpor posléze skutečně započal – nikoliv ozbrojený, ale politický. Stalo se tak po odjezdu T. G. Masaryka do Itálie dne 17. prosince 1914.⁵¹ V této době zastával post poslance říšského sněmu.

Už před Vánocemi roku 1914 bylo jasné, že válka bude na rozdíl od počátečních tvrzení dlouhá. Dne 27. března odešel do důchodu český místodržící, kníže František de Paula Antonín Thun-Hohenstein, zastánce klidného česko-německého soužití. Novým místodržícím se poté stal, a byl jím až do vzniku republiky, Max Julius Coudenhove. Nebyl to v českých zemích neznámý politik, mimo jiné proto, že českým místodržícím byl mezi lety 1896–1911 i jeho bratr Karl Maria. Oproti svému předchůdci knížeti Františku Thunovi byl však nový místodržící spíše německého smýšlení.⁵²

V březnu 1915 vznikla organizace s názvem Maffie, která měla zajišťovat spojení s Tomášem Garrigue Masarykem v zahraničí, s Francií, Velkou Británií a českými zeměmi.⁵³

---

⁴⁸ ŠEDIVÝ 2001, 55

⁴⁹ ŠEDIVÝ 2001, 50–51

⁵⁰ Tento konflikt mezi civilní a vojenskou vládou přetrvával po celou dobu vlády Františka Josefa I. Po nástupu Karla I. byla vojenská moc zlomena.

⁵¹ BĚLINA 2003, 142

⁵² ŠEDIVÝ 2001, 161–162

⁵³ Maffie vznikla v roce 1915 a byla hlavní organizací českého odboje během první světové války. Hlavní účel

Mezi nejvýznamnějšími členy byli Edvard Beneš, Přemysl Šámal a Karel Kramář. Posledně jmenovaný byl v roce 1915 zatčen a odsouzen k trestu smrti za velezradu společně s několika dalšími členy Maffie. Následně emigroval i Edvard Beneš.⁵⁴ Další událostí, která pro Maffii znamenala velkou ztrátu, byla tzv. Knoflíková aféra, po níž přišla další vlna zatýkání jejích členů.⁵⁵

Aféra vypukla v září 1915 poté, co Edvard Beneš ze Švýcarska vyslal kurýrku Aloisii Linhartovou s tajnou zprávou o aktivitě Maffie. Jako identifikační důkaz sloužil jeden ze speciálně upravených knoflíků na jejích šatech. Odtud také název události. Poté, co kurýrka dorazila na území Čech, předala zprávu Bohumilu Marešovi, který měl vyhledat dva konkrétní redaktory časopisu *Čas*, a pokud by je nezastihl, měl se obrátit na sociálně demokratického poslance Františka Soukupa působícího v redakci deníku *Právo lidu*. Konspirátor však nezastihl ani jeho. Namísto, aby se zachoval diskrétně, všem v redakci prozradil, že nese tajnou zprávu ze Švýcarska. Jedním ze svědků byl i tehdejší předseda československé sociální demokracie Bohumil Šmeral. Marešovo vystupování však působilo velmi nedůvěryhodně a vyvolalo podezření, že se jedná policejní provokaci. Šmeral se Soukupem skutečnost nahlásili na pražské policejní ředitelství a tím se spustila vlna zatýkání členů Maffie a výslechy, zatýkání skončilo v listopadu 1915. Celá událost velmi výrazně narušila práci Maffie a zatčené osoby byly na svobodu propuštěny povětšinou až v roce 1917 během amnestie.⁵⁶

Za svou účast v domácím politickém odboji byl dne 3. června 1916 odsouzen k trestu smrti Karel Kramář.⁵⁷ Tento trest byl následně na podzim 20. listopadu potvrzen vrchním soudem. K podepsání rozkazu k popravě však nakonec nedošlo z důvodu zásahu osobního lékaře císaře Františka Josefa I., který upozornil, že císař není schopný rozsudek potvrdit svým podpisem.⁵⁸ Po smrti Františka Josefa I. dne 21. listopadu 1916 usedl na trůn Karel I. a další rozhodování již bylo na něm.⁵⁹

Po nástupu císaře Karla I. v roce 1917 byl Karel Kramář amnestován a propuštěn na

---

této organizace spočíval ve zpravodajské a konspirační činnosti, zajišťovala také po celou dobu první světové války spojení s *Tomášem Garrigue Masarykem* a jeho spolupracovníky v zahraničí. Během 28. října 1918 převzali provizorní vládu nad nově vznikající republikou.

⁵⁴ BĚLINA 2003, 146

⁵⁵ BOROVIČKA 2013, 628–629

⁵⁶ VEBER 2002, 468

⁵⁷ Karel Kramář byl před vypuknutím první světové války protagonistou a obhájcem tzv. pozitivní politiky, odmítal český státoprávní radikalismus a směřoval spíše k postupnému posilování ekonomických, politických a kulturních pozic slovanských národů žijících na území rakousko-uherské monarchie. Po začátku první světové války stál u vzniku domácího odboje.

⁵⁸ ŠEDIVÝ 2001, 172–173

⁵⁹ VEBER 2002, 624

svobodu. Společně s ním bylo propuštěno kolem stovky dalších politických vězňů obviněných z velezrady např. Josef Zamazal, Vincenc Červinka a Alois Rašín.⁶⁰ V gestu císaře Karla I. je vidět snaha zajistit si v českých zemích podporu. V této době ještě stále nebylo rozhodnuto, zda čeští politici podpoří nezávislé Československo, nebo zda budou součástí nově vzniklé federace.⁶¹ V roce 1917 se totiž začalo znovu uvažovat o reformě dualistické monarchie, která by vedla ke vzniku federace habsburských států.

Politickou situaci v předlitavských zemích v roce 1917 proměnilo několik událostí. Jednou z nich byla bitva u Zborova, která vyostřila německý pohled na českou část populace; řada německých politiků ji považovala za velezrádnou. Další rozbuškou se stala Říjnová revoluce, přičemž tehdy si ještě nikdo neuvědomoval širí důsledků události jak pro samotné Rusko, tak i pro zbytek světa. Ruská revoluce dala do pohybu dění, které ovlivnilo svět na mnoho desetiletí dopředu. Bolševická vláda následně požádala o uzavření míru.⁶² Součástí požadavku byla i pasáž o sebeurčení národů, což představovalo pro multinárodní habsburskou říši reálné nebezpečí odtržení oblastí, ve kterých byl dominantní jiný jazyk než němčina a maďarština. Na toto prohlášení reagoval rakouský ministr zahraničí Hrabě Otakar Czernin oznámením, „že státní příslušnost národů, které nemají státní samostatnost, musí být řešena v rámci ústavy států, ve kterých žijí.“⁶³

Situace na české politické scéně procházela změnou. Souviselo to se způsobem pohlížení na nové evropské státy, které vznikaly na území bývalého carského Ruska. Jedním z důvodů změny české politiky byly vojenské neúspěchy Rakousko-Uherska a další faktory ať už zahraniční, nebo vnitřní. Hlavním důvodem nespokojenosti byla již zmíněná špatná hospodářská situace a dlouhotrvající válka, která si vybírala svou daň – mrtvé a zraněné vojáky a zároveň i zbídačené civilisty. Dne 6. ledna 1918 pak vystoupili čeští politici s Tříkrálovou deklarací, která byla formou odpovědi na prohlášení Ruska o sebeurčení národů a žádala mimo jiné i o účast na mírovém kongresu. To však vyústilo v ostrou reakci jak vlády ve Vídni, tak i u poslanců z oblasti Čech v místech s německy hovořící většinovou populací. Císař se snažil tuto událost uklidnit, nicméně toto snažení mu komplikovala vláda, především ministr zahraničí hrabě Černín, který vyrazil informace o tzv. Sixtových dopisech. Tato aféra a její důsledky znamenaly de facto sdílení osudu Rakousko-Uherska s Německou říší – té se po vstupu Spojených států amerických do války vítězství den ode dne

---

⁶⁰ ŠEDIVÝ 2001, 309

⁶¹ ŠEDIVÝ 2001, 307–308

⁶² GILBERT 2005, 512

⁶³ ŠEDIVÝ 2001, 318

vzdalovalo.⁶⁴ Politickou situaci také komplikovalo sociální strádání domácího obyvatelstva, které se z nouze o potraviny začalo radikalizovat. Ovšem přidává se i další důvod nespokojenosti v českých zemích, totiž chystané vytvoření krajských vlád. Nové vlády měly mít pravomoci, jež se přibližovaly pravomocem místodržícího. Tyto krajské vlády měly být tvořeny podle národnostního klíče v daném kraji. Zamýšlené právní reformy však nikdy nenastaly, jelikož dříve, než mohla být tato reforma provedena, nastal rozpad monarchie.⁶⁵

Konečné rozhodnutí o rozpadu monarchie se neodehrálo v samotném Rakousko-Uhersku, ale u západních mocností, které po Sixtově aféře definitivně zpečetily osud skomírajícího mocnářství. Uznaly Československou národní radu za oficiálního představitele budoucí republiky a československé legie za její armádu.⁶⁶ Toto ohlášení se pomocí spojek přes neutrální státy dostalo k členům Maffie a ta se ihned začala připravovat na převzetí moci. Vytvořila síť budoucí vládní organizace od okresních výborů až po státní úroveň.

Mezitím se nadále zhoršovala ekonomická situace do takové míry, že některé továrny zaměřené na výrobu zbraní musely uzavřít provoz pro nedostatek materiálu. K tomu se přidal příkaz směřovaný okresním zastupitelstvům, aby dodávala potraviny do rakouských zemí. To byl důvod ke generální stávce svolané na 14. října 1918.⁶⁷

Vyvrcholením celé situace a začátkem odtržení v této době ještě budoucího Československa byl telegram ze dne 26. října 1918, v němž císař Karel nařizuje, aby se začalo s jednáním o uzavření příměří do 24 hodin. Následně se tato zpráva rozšířila a došlo k mylné interpretaci, že zavládne mír. Definitivní pohyb událostí 28. října 1918 tak nezačal z popudu českého národního výboru, ale z popudu lidu, který oslavoval ukončení války, a přitom provolával slávu novému státu. Národní výbor poté nad nově vznikající situací převzal vládu a zajistil hladké předání moci. Dne 29. října založili říšští poslanci z německy mluvících oblastí nově vznikajícího českého státu provincii Německé Čechy, která měla být součástí Německého Rakouska. Definitivní ukončení války bylo podepsáno 3. listopadu s platností od 4. listopadu. Ještě během posledních dnů války stačili Italové zajmout v prakticky už neexistující monarchii na 300 000 vojáků.⁶⁸ Další vojáci rakousko-uherské armády se pak navraceli zpět domů.

---

⁶⁴ VEBER 2002, 468–469

⁶⁵ ŠEDIVÝ 2001, 332–333

⁶⁶ GILBERT 2005, 630

⁶⁷ ŠEDIVÝ 2001, 343

⁶⁸ GILBERT 2005, 645

3. Rakousko-uherské pozemní síly v průběhu války

3.1 Začátek mobilizace

Mobilizace rakousko-uherské armády začala už 25. července 1914, kdy císař František Josef I. podepsal ve večerních hodinách dekret o částečné mobilizaci osmi armádních sborů.⁶⁹

Snad nejlépe nám dobu mobilizace popisují dochované zápisky přímých účastníků. Jedním z takových je vzpomínka velitele 4. praporu 88. pěšího pluku se sídlem v městě Berouně Karla Wagnera.

„Je půlnoc ze 25. na 26. červenec. Já a moje choť jsme pohroužení v hluboký spánek; náhle zazní se stropu ložnice temné údery a probouzí mladou choť. ‚Karle vstaň, někdo nám tluče holí na strop.‘ Těmito slovy budí mne ulekaná paní; opouštím ihned lože a jakmile jsem rozsvítil, slyším otevřeným oknem volat choť majora Halíka, který bydlel nade mnou: ‚Lidičky otevřete, domovník chce s nějakým vojákem k Vám a nemůže se dostat do bytu.‘ Chvatně se ustrojiv, spěchám do předsíně otevřít dveře. U dveří stojí domovník se světlem a vedle něho dozorčí poddůstojník praporu, který mě odevzdává velký uzavřený služební dopis. Mobilizační rozkaz je první moje myšlenka a otevírám rychle osudný dopis, který měl rozhodnout nad životem a smrtí milionů nevinných lidí a nad osudem celé Evropy. A skutečně: v obálce uzavřený dokument zasláný od sborového velitelství v Praze na posádkové velitelství v Berouně; nařizoval mobilizaci pro případ „B“ (Balkán) a stanovil počátek prvního mobilizačního dne na 1. minutu po půlnoci dne 28. července! Byla to mobilizace sice částečná, ale vztahovala se i na pěší pluk č. 88. Proto jsem nařídil dozorčímu poddůstojníkům, který mně hlásil, že pobočník je v úřadovně, aby dal ihned svolat velitele všech setin a kulometného oddílu do úřadovny velitele praporu. Poddůstojník opakuje rozkaz, salutuje a odchází; já s rozkazem v ruce se vracím se opět do ložnice. Moje choť, třesoucí se na celém těle, očekává mně již s výrazem nevýslovné úzkosti a zděšení v obličeji. ‚Mobilizace, vid’ Karle!‘ šeptá stísněným hlasem přemáhajíc veškeré své rozčilení.“⁷⁰

Tato vzpomínka se nám dochovala v knize S českým plukem na ruské frontě od Karla Wagnera, který byl na počátku války velitelem IV. praporu 88. pěšího pluku. Můžeme skrze ni nahlédnout, jaké pocity prožíval velitel krátce poté, co dostal dopis, o němž tušil – a tato předtucha se potvrdila –, že *měl rozhodnout nad životem a smrtí milionů nevinných lidí*. Tento dopis se dal očekávat. O zhoršující se situaci svědčily novinové zprávy i interní vojenské oběžníky, které informovaly o krizi se Srbskem. Přesto doručení zprávy, která předpokládá

---

⁶⁹ NEDOROST 2006, 170

⁷⁰ WAGNER 1936, 12–13

potvrdila, majorem otrásl. Vzpomínka Karla Wagnera nám ukazuje, že člověk i navzdory dovednostem některé situace a stavy předvídat nakonec ve chvíli, kdy obávaná věc skutečně nastane, prožívá šok. On i jeho manželka museli náhle čelit drsné skutečnosti.

Dne 26. červenec 1914, den, kdy se četlo oznámení o částečné mobilizaci, se nesmazatelně zapsal do paměti všech obyvatel monarchie. Podle vzpomínek pamětníků jste mohli na tvářích ostatních během čtení rozkazu vidět, jak se jich dotkl; ať mužů, kterých se tento rozkaz bezprostředně týkal, nebo žen, které měly bratry, manžele, otce a jiné mužské příbuzné a přátele ve služebním věku do 37 let. Po celých českých zemích se odehrávaly scény od radostného přivítání války po bolestné nářky dotčených.⁷¹ Ve strachu o budoucnost mnozí sepisovali poslední vůli, dávali rady ohledně vedení hospodářství a loučili se s rodinami. Ti, co neměli sídla svých pluků v blízkosti bydliště, museli na vlak. I zde bylo vidět srdceryvné loučení rodinných příslušníků.⁷²

V českých zemích podle dochovaných hlášení důstojníků převládaly spíše odevzdání se osudu a smutek související s tím, že přichází válka. Státní orgány považovaly nedostatek českého nadšení pro válku za neloajlnost vůči panovníkovi a záležitostem státu. Řada německých politiků začala mluvit o *zrádných Čěších*. U německých vojáků zpočátku zavládlo nadšení, později se však vytratilo i u nich.

Jak už bylo naznačeno, v monarchii zavládla i radost a nadšení pro válku se Srbskem, která měla ukázat, že Rakousko-Uhersko je schopno ukázat svou moc. Zpívaly se písně, probíhaly vlastenecké manifestace před sídly vojenských posádek, pomníky a státními institucemi.⁷³

Další mobilizace, tentokrát už všeobecná, proběhla dne 31. července 1914, jako reakce na ruskou částečnou mobilizaci ze dne 29. července 1914. Průběh mobilizace byl stejný jako u té předchozí. Nástup záložníků a jejich přeměna na vojáky, vydávání výzbroje a výstroje, ubytovávání nových vojáků, poskytování koňů statkáři...

Začaly se projevovat i odvrácené stránky. Během těchto událostí byl zaznamenán zvýšený počet sebevražd, nikoli však u mužstva, ale u proviantních důstojníků, kteří neunesli tíhu své zodpovědnosti. K dalším problémům, které s mobilizací vyvstaly, patřil i příchod většího počtu do služby se hlásících mužů. 28. 7. 1914.

Dne 28. července 1914 se např. u 88. pěšího pluku v Berouně naráz zvýšila potřeba ubytovací kapacity, místo původních 2000 osob tu byly 4000 příchozích branců a ubytování chybělo. Tento problém se řešil několika způsoby, u vojáků bydlících v posádkovém městě a

---

⁷¹ ŠEDIVÝ 2001, 34–35

⁷² KISCH 1956, 10

⁷³ Např. u pomníku maršála Radeckého na malostranském náměstí.

jeho okolí byl nařízen nástup až 30. července 1914. Dalším řešením, kam umístit vojáky, byla možnost využít veřejné budovy, většinou školy, protože probíhaly školní prázdniny. K ubytování se vyčlenila i dostatečně prostorná kulturní střediska, aby zde dočasně mohl bydlet větší počet vojáků, do odjezdu pluku na frontovou linii.

Během tohoto období se zvýšil početní stav armády a vystavěly se nové pluky a divize, přičemž celkový počet nových pěších divizí stoupl na 49 i nadále se tvořily další nové jednotky.

V průběhu celé mobilizace se očekávaly potíže ze strany českých zemí, které byly tradičně proruské. Tuto obavu, které vyjadřovalo jak politické, tak vojenské vedení se však nevyplnily a český místodržící informoval Vídeň o hladkém průběhu mobilizace.⁷⁴

3.2. Organizace rakousko-uherské armády v průběhu první světové války

Válečné období si vyžádalo změnu organizace, a hlavně výcviku nových rekrutů související s potřebou doplňovat stavy. Pluky si i nadále držely konkrétní oblasti, odkud mladí muži rukovali. Tito vojáci přicházeli do kasáren, byli vyzbrojeni a vystrojeni a většinou prodělali základní výcvik. Po absolvování výcviku se rekruti formovali do pochodových praporů a byli odesláni na frontu. Tímto způsobem se doplňovaly ztráty u pluku.

Během prvních let války se projeví nedostatky v organizaci velení jednotek. První nastaly v roce 1915. Větší reorganizace na všech úrovních, od armád a sborů až po pluky byla ponechána až na dobu po ukončení války. Průběžně se ale měnila struktura divizí a hlavně pluků. V roce 1917 těchto pluků o síle čtyř praporů existovalo sto sedm. Pro účinné velení v boji byly až příliš velké. Proto bylo rozhodnuto o snížení velikosti na tři prapory. Prapory, které byly z těchto pluků vyňaty, se spojily a vznikly pluky nové. Konečná velikost vojska/armády po této reformě byla 139 pěších pluků, čtyři pluky císařských tyrolských myslivců a 8 pluků z Bosny a Hercegoviny. V rámci vnitřní reorganizace pluku byla ke každému přidělena jedna rota ženistů a zvýšena palebná síla na osm kulometů.⁷⁵

Pokud se jednalo o jezdecko, počet jeho příslušníků se kvůli způsobu vedení bojů snižoval a z původního divizního jízdního pluku zbyla jediná eskadrona. Dělostřelectvo také prošlo změnami. Tvořily se dělostřelecké brigády o síle dvou pluků polního dělostřelectva, pluku těžkého dělostřelectva a oddílu horského dělostřelectva.⁷⁶

---

⁷⁴ NEDOROST 2006a, 178

⁷⁵ JUNG 2007, 65

⁷⁶ JUNG 2007, 66

3.3. Válčiště rakousko-uherských ozbrojených sil

Rakousko-uherské ozbrojené síly bojovaly nejenom na válčištích, která jsou známá a na nichž bylo nasazeno nejvíce mužů, tj. proti Rusku, Srbsku a Itálii. Rakousko-Uhersko své jednotky vyslalo i na méně známá bojiště v Osmanské říši, na západní frontě, a dokonce i na Dálný východ.⁷⁷ Podívejme se nyní podrobněji na jednotlivé oblasti, přičemž nejprve se zaměříme na ty, které jsou obecně více známé.

3.3.1. Hlavní nasazení rakousko-uherské armády

3.3.1.1. Srbská fronta

Tzv. srbská fronta je bezprostředně spjata s atentátem spáchaným na Františka Ferdinanda d'Este a jeho choť Žofii Chotkovou. Po této vraždě bylo vzneseno obvinění proti Srbskému království. Dne 23. července dostalo Srbské království ultimátum, jehož podmínky byly pro Srbsko neakceptovatelné, pokud chtělo zůstat i nadále suverénním státem. Srbská vláda se proto, na doporučení carského Ruska, které nebylo na válku připraveno, rozhodla u většiny bodů ustoupit ultimátu. Ultimátum v plném rozsahu však přijmout nemohla. Po této částečně záporné odpovědi Rakousko-Uhersko dne 28. července 1914 vypovědělo Srbsku válku.⁷⁸

První ofenzivní operace, kterou Rakousko-Uhersko na srbském území podniklo, se nezdařila; souviselo to s přílišnou sebejistotou ze strany rakouského velení, které podcenilo odhodlání a zkušenosti srbské armády chránit svou vlast.⁷⁹ Následující operace však už byly vedeny s větší prozřetelností a byly úspěšné. V listopadu 1914 přešlo Rakousko-Uhersko znovu do ofenzivy a nakrátko se podařilo ovládnout i Bělehrad, Srbsku se však podařilo znovu zatlačit rakousko-uherskou armádu za hraniční řeku Sávu. Až do října roku 1915 panoval na srbské frontě relativní klid zbraní, jelikož hlavní bojové střety se udály na ruské a následně na sočské frontě – sem byla ze Srbska přesunuta 5. rakousko-uherská armáda. Po dohodě s Berlínem zde byla nasazena i 11. armáda z Německa. Do války se také připojilo i Bulharsko. Spojeným silám Rakouska, Bulharska a Německa velel německý generál von Mackensen. Útok začal 5. října a před koncem roku 1916 bylo už Srbské království okupováno. Zbytku srbských sil se podařilo uprchnout přes Albánii a evakuovat se na ostrov Korfu, odtud se následně přesunout na novou makedonskou frontu, kde bojovali srbští a další dohodoví vojáci za osvobození své země. Těm se podařilo v posledních měsících války

---

⁷⁷ NEDOROST 2006, 151–152

⁷⁸ VEBER 2002, 467

⁷⁹ GILBERT 2005, 89–90

osvobodit Bělehrad.⁸⁰

3.3.1.2. Ruská fronta

Boje se však nesoustředily jen do jedné jediné oblasti. K dalším významným bojištím patřila i ruská fronta. Carské Rusko podle spojenecké smlouvy se Srbskem mobilizovalo, ale válku Rakousko-Uhersko Ruskému impériu vyhlásilo až 5. srpna 1914. Reagovalo na to, že Rusku vyhlásilo válku 1. srpna i Německo.⁸¹ Následoval přesun rakousko-uherských armád z Haliče na sever do Polska. První střety se odehrály už v den vyhlášení války, ale velká ofenziva začala až 23. srpna. Měla pomoci 8. pruské armádě, která v té době ustupovala ruskému útoku do východního Pruska.⁸²

Po počátečních úspěších však byla rakousko-uherská vojska na jiných úsecích fronty v bitvě o Halič zastavena. Rakouské síly musely následně začít ustupovat a zastavily se až v Karpatech, kde se podařilo ubránit a stabilizovat frontovou linii. Části vojsk musely být přesunuty k obraně pevnosti Přemyšl, která byla dvakrát obklíčena. První obklíčení trvalo jen krátce a to od 22. září do 8. října 1914, kdy byly díky německým jednotkám obháječi vyproštěni. Následující obléhání začalo 9. listopadu a trvalo až do 23. března 1915. V ten den se rakousko-uherská posádka vzdala kvůli nedostatku zásob. Je důležité zmínit, že rakousko-uherské síly se snažily probojovat k obklíčené pevnosti po celou dobu obléhání. S výjimkou těchto bojů byla celá východní fronta přes zimní měsíce více méně klidná.

Během jarních a letních měsíců roku 1915 byla velká část Polska dobyta. Dne 26. srpna 1915 dorazily jednotky centrálních mocností do Brestu v dnešním Bělorusku. Pak až do konce roku byla intenzita bojů na ruské frontě nízká.

Změna nastala až v létě roku 1916, na žádost Itálie a západních mocností. Tato nová ofenziva začala 4. června a trvala až do září. U města Luck se podařil Rusům průlom do rakousko-uherských linií. Ruská ofenziva se zpomalovala, až se v průběhu září a října úplně zastavila. Fronta se posunula v různých úsecích o 60 až 120 kilometrů. Pod vlivem ruské ofenzivy se ke straně Dohody přidalo Rumunsko, které 27. srpna 1916 vyhlásilo Rakousku válku. Po počátečních úspěších však Rumunsko podlehlo a do poloviny prosince roku 1916 obsadily jednotky Rakouska a Německa hlavní město Bukurešť.⁸³

Zimní měsíce roku 1917 byly klidné, ale v ruském zázemí od března probíhala revoluce,

---

⁸⁰ GILBERT 2005, 643

⁸¹ NEDOROST 2006, 176

⁸² GILBERT 2005, 87–89

⁸³ Na začátku roku 1917 Rakousko a Německo okupovaly pět hlavních evropských měst – Brusel, Lucemburk, Bělehrad, Bukurešť a Tiranu.

po které abdikoval car Mikuláš II. Nová prozatímní vláda i po revoluci pokračovala nadále ve válce, nicméně morálka ruských vojáků se postupně narušovala. V centrální části východní fronty byla i přes tyto nesnáze zahájena příprava na novou ofenzivu známou jako Kerenského ofenziva. Začala 1. července 1917, ovšem navzdory počátečním úspěchům ruští vojáci odmítali dále bojovat. Postup se zastavil a toho využily centrální mocnosti. Zahájily protiofenzivu, při které se podařilo vytlačit Rusy z rakousko-uherského území. V listopadu pak v Rusku začala Velká říjnová (podle juliánského kalendáře) revoluce a 3. prosince bylo uzavřeno příměří mezi bolševickou vládou a Německým císařstvím a Rakousko-Uherskem.

Vyslanci Německa, Rakouska a Ruska následně jednali o mírové smlouvě. Bolševici vedení Lvem Davidovičem Trockým tato jednání protahovali, až německé delegaci došla dne 18. února 1918 trpělivost. Příměří bylo ukončeno a rakouské a německé armády znovu začaly postupovat na Ukrajinu a k Petrohradu. Bolševici neměli v té době žádnou vojenskou sílu, protože Rudá armáda teprve vznikala a museli tudíž uzavřít mírovou smlouvu, která byla podepsána dne 3. března 1918 v Brestu v Litvě. Tím oficiálně skončila účast Ruska v první světové válce.⁸⁴

Následně podepsalo mírovou smlouvu i Rumunsko. Tím ovšem definitivně z bojiště neustoupilo. Dne 7. května 1918 sice podepsalo mír s Německem, ale znovu Německu vyhlásilo válku a znovu na straně velké Británie a Francie v posledních 24 válečných hodinách, ve dnech 10. a 11. listopadu 1918.⁸⁵

3.3.1.3. Italská fronta

Itálie byla na začátku války neutrální. Na základě Londýnské dohody pak vstoupila do války na straně Británie a Francie dne 24. května 1915. Toto vypovězení války bývalým spojencem Rakousko-Uherskem a Německem bylo vnímáno jako zrada. Počáteční vojenské operace komplikoval vysokohorský terén, který však zároveň Rakousko-Uhersku umožňoval zaujmout výhodnější palebné postavení. Pouhých 20 kilometrů ze 400 kilometrů dlouhé italsko-habsburské hranice vedlo rovinatou oblastí.

Boje se ve většině případů právě kvůli vysokohorskému terénu odehrávaly na hranicích a Rakousko-Uhersko zde mělo od začátku války průsmyky obsazené druhotnými jednotkami. Následně sem byla přesunuta 5. rakousko-uherská armáda bojující na srbské frontě, aby tu zastavila postup italské druhé a třetí armády. Italská frontová linie se v horách dělila na tři části, tyrolskou, korutanskou a sočskou. Největší boje se odehrály na řece Soči

---

⁸⁴ NEDOROST 2006, 242

⁸⁵ TREPTOW 2000, 254

(italsky Isonzo). Tato řeka tvořila přírodní hranici mezi Rakousko-Uherskem a Itálií. Byla přirozenou překážkou při dobývání Terstu, hlavního přístavu Rakousko-Uherska. Na tomto úseku italské fronty se mezi roky 1915 až 1917 odehrálo celkem 11 bitev, přičemž úspěšné byly jen částečně ať už ze strany Rakouska, nebo Itálie.

Nejúspěšnější ofenzivou rakousko-uherské armády byla tak zvaná 12. bitva na Soče (známá také jako průlom u Caporetta). Bitva u Caporetta probíhala ve dnech od 24. října do 18. listopadu roku 1917. Rakousko-uherské armádě se podařilo prorazit společně s německými posilami italskou frontu a posunout ji až k řece Piavě, kde se zastavila. Boje probíhaly i na ostatních úsecích italské fronty. Italové byli neúspěšní, i slabé rakouské armády se díky svým předem připraveným obranným postavením dokázaly ubránit do příchodu posil.

Následovala další rakousko-uherská ofenziva, která měla odříznout armády bojující na Soči. Tato bitva se odehrála u náhorní plošiny Altopiano di Asiago. Ofenziva začala 15. května 1916, toho dne rakouské jednotky zaútočily na nepřipravené Italy. Za této katastrofální situace požádali Italové carské Rusko o zvýšení bojové činnosti na Haličské frontě. Následovala Brusilovova ofenziva, které se podařilo překonat rakouské linie a postupovat do rakouského vnitrozemí. Rakouské velení muselo přesunout část sil proti ruskému postupu. Následně se zastavil rakouský postup v Tyrolsku a jednotky se stáhly na vzdálenost pěti kilometrů od původních pozic. Kromě ofenzivy šlo o boje poziční, vojáci byli schovaní v zákopech nebo úkrytech. Společným nepřítelem italských i rakouských vojáků byly laviny, které si vyžádaly velké množství obětí.

Ani během těchto bitev se nepodařilo získat žádné výrazné úspěchy. Ty posléze přinesla až zmíněná 12. bitva na řece Soča, kdy se rakouským a německým jednotkám podařilo prorazit italské linie a dojít až k řece Piavě. Rakousko-německé jednotky se zde zastavily. Logistická podpora, jakou tyto síly dostávaly, nebyla dostatečná v míře, jakou potřebovaly pro další pronásledování italské armády. Na italské frontě se odehrály i jedny z posledních bojů světové války přesněji bitvy u Vittorio Veneta probíhající ve dnech od 24. října do 3. listopadu 1918.

3.3.2. Vedlejší nasazení rakousko-uherské armády

Kromě již zmíněných destinací rakousko-uherské armáda bojovala i na frontách, které přímo nesousedily s územím mocnářství. Vojáci Rakousko-Uherska do těchto zemí přicházeli na žádost spojeneckých zemí.

První takový požadavek přišel ze strany Německého císařství už v srpnu roku 1914. Šlo o nasazení spojenců na západní frontu a žádost se týkala hlavně těžkého dělostřelectva ráže 305

milimetrů. Úkolem bylo podpořit německá vojska v Belgii při dobývání pevností. Vyslaná jednotka se účastnila bojů o Ypres, Maase a ostřelování Antverp a pevností v Lotrinsku. Z těchto operací se poslední jednotky dělostřelectva vrátily v květnu 1915.

Další žádost přišla až v roce 1918. Tentokrát mělo jít o celý armádní sbor.⁸⁶ Nakonec byl vybrán 18. armádní sbor, který si prošel před nasazením na západní frontu výcvikem v německých výcvikových táborech, rakouské divize byly posléze přičleněny k německým sborům. Ke každé rakousko-uherské divizi byly přiřazeny dvě divize německé. Tyto jednotky byly poslané do klidných úseků bojišť v oblasti Verdunu a tamtéž mělo sídlo i velitelství rakousko-uherského sboru. I přes tuto snahu o posílení německých armád na západní frontě se nevyhnuli poslední spojenecké ofenzivě, takzvané Stodenní ofenzivě. Během ní Rakušané museli čelit tankovým jednotkám, proti kterým neměli žádnou odpovídající ochranu.

Rakousko-uherská armáda působila i na Blízkém východě. Toto bojiště je pro většinu lidí z naší země téměř neznámé, přesto se do širšího povědomí dostala bitva o Gallipoli.⁸⁷

Na blízkovýchodní frontě se ve skutečnosti bojovalo od začátku války. Osmanská říše bojovala proti carskému Rusku na východě v oblasti Kavkazu, ale bojovala i proti západním mocnostem, kam patřila např. Velká Británie a její kolonie v oblasti východního Středomoří a Perského zálivu.

Rakousko-uherská armáda se zde do bojů zapojila až na konci roku 1915 během bitvy u Gallipoli, zúčastnily se jí dvě baterie dělostřelectva, a to baterie číslo 9 a baterie číslo 36.⁸⁸ Po této bitvě se obě baterie přesunuly do nových pozic. Baterie číslo 9 byla rozdělena: v první polovině tvořila výzbroj dva mozdíře, které se staly součástí pobřežní obrany poblíž města Haifa, druhá polovina původní deváté baterie byla přezbrojena a přejmenována na baterii číslo 20. Zúčastnila se bojů o Gazu a řeku Jordán. V roce 1916 byla na Blízký východ přesunuta i speciální jednotka horských houfnic (Gebirgeshaubitze division von Marno) o síle dvou baterií. Podporovala osmanské vojsko během neúspěšné snahy získat Suezský průplav a během stahování kryla tato jednotka ústup osmanských jednotek. V roce 1917 byla jednotka přejmenovaná na Oddíl horských houfnic v Turecku.

Na Blízkém východě byly i jednotky bojového zabezpečení jako výcvikové jednotky, polní nemocnice, z nichž jedna byla v Jeruzalémě a další s číslem 30 byla zničena spojeneckým letectvem ke konci války. Byly tu i další jednotky, které sloužily během války, a automobilové oddíly, které se pohybovaly v oblasti Mosulu. Všechny rakousko-uherské

---

⁸⁶ JUNG 2007, 84

⁸⁷ Gallipolský poloostrov se nachází v evropské části dardanelského průlivu.

⁸⁸ Dělostřelecká baterie číslo 9 měla ve výzbroji mozdíře ráže 240 milimetrů., dělostřelecká baterie číslo 36 měla ve výzbroji houfnice ráže 150 milimetrů.

jednotky si na rozdíl od německých ponechaly samostatnost jak ve velení, tak i v logistice.⁸⁹ Tyto stávající bojové síly se měly na žádost osmanské vlády v roce 1917 rozrůst na sílu horské mechanizované brigády. Tvořit ji měly čtyři prapory, z nichž tři by pocházely z Bosny a jeden ze Sedmihradska, dva dělostřelecké útvary, ženijní rota a automobilová jednotka.

Jediná jednotka z této plánované brigády, která se nakonec dostala do Turecka, bylo dělostřelectvo. Pěší prapory byly převeleny na piavský úsek italské fronty nebo do Albánie. Po konci války byly zbytky rakousko-uherských jednotek staženy do Istanbulu a na začátku roku 1919 byli vojáci, teď už bývalého Rakousko-Uherska, repatriováni přes Terst.

Posledním z míst, kde rakousko-uherské ozbrojené síly bojovaly, byla oblast Dálného východu. Zde byli do bojů nasazeni jenom příslušníci námořnictva z lodi SMS Kaiserin Elisabeth, která zde tu byla ve službě na počátku války. Německá vláda požádala, aby se účastnila obrany německé námořní základny v Čching-tao, která se připravovala na obležení japonskými vojsky. Vzhledem ke vzdálenosti od mateřského přístavu v Rakousko-Uhersku a také proto, že bylo prakticky nemožné nenápadně proplout zpátky domů, se rakouské velení rozhodlo na německý požadavek přistoupit. Dne 27. srpna 1914 byla základna obklíčena japonskými vojsky a po několika měsících bojů až do jejího úplného vyčerpání bylo rozhodnuto, že mají být zbývající rakouské a německé lodě potopeny samotnými posádkami. Dne 7. listopadu 1914 pak vojenská základna kapitulovala.⁹⁰

---

⁸⁹ JUNG 2007, 83

⁹⁰ HRBEK 2001, 140

4. Život vojáka

4.1. Strava

Zajištění stravování armád patřilo vždy mezi základní starosti všech velitelů a vládců v historii, současnosti i budoucnosti. Vystihuje to ostatně stará známá poučka: Vojsko může pochodovat a bojovat jen tak dlouho, dokud mu vydrží zásoby. Proto k povinnostem velitelství a velitele vždy patřilo zajistit svým vojákům kromě vojenského vybavení také i zásoby jídla. Tento problém popisuje už Julius César ve svých *Pamětech o válce Galské*.⁹¹ Po celou dobu historie si vojska buď vozila vlastní zásoby, nebo potraviny získávala od obchodníků či místních obyvatel pomocí nákupu, konfiskací nebo přímo drancováním. Během staletí se evropské válečnictví vyvíjelo a současně se vyvíjelo i zásobování vojska, od samozásobení jednotlivých vojáků až po státní zajištění vojsk.

Rakousko-uherská armáda měla už před první světovou válkou vypracovaný systém zásobování svých vojáků v případě nastalé války a disponovala také vytištěnými vojenskými kuchařkami, které měly zajistit v rámci polních kuchyní dobré stravování. Zároveň ovšem v oblasti stravování existovaly i velké rozdíly. Záleželo na tom, zda se voják nacházel v poli, nebo v zázemí i na jeho hodnosti – zda byl prostý voják, poddůstojník nebo důstojník. Každá z těchto hodností měla svou jídelnu určenou právě pro svou kategorii. Během válečných let 1914–1918 se ovšem zásobování i strava, která se dávala vojákům, měnily. Obecně můžeme prohlásit, že se kvalita stravy v průběhu čtyř válečných let zhoršovala z důvodu nedostatku pracovních sil na polích – tím došlo ke snížení velikosti zemědělských osevních ploch a nedostatečná výroba potravin zvláště v posledních dvou letech války.⁹²

Jisté upřednostňování vojáků s důstojnickou hodností mělo dlouhou tradici. Důstojníci měli oproti prostým vojákům různá privilegia, ta se týkala mimo jiné i stravování. Od roku 1886 byly zavedeny u všech vojenských posádek důstojnické jídelny, které měly zároveň i sociální roli. Tyto menáže se většinou vyskytovaly v budově štábu a byly různě prostorné podle rozlohy a velikosti kasáren.⁹³

Menáže, jak už bylo řečeno, hrály i sociální roli. Byly prostorem, v němž důstojníci procházeli procesem stmelování kolektivu. Večeře se např. uspořádávaly za přítomnosti dam. Účast na důstojnických menážích neboli na společném jídle byla povinná pro všechny důstojníky, kteří byli ženatí, ale jejich manželky nebyly přítomny v posádkovém městě, svobodné důstojníky, kadety, praporečníky, důstojníky jiných jednotek, kteří byli přítomni

---

⁹¹ CAESAR 1985, 149

⁹² ŠEDIVÝ 2001, 234–235

⁹³ HAVEL 2004, 123

v dotyčných kasárnách, a během vojenských cvičení také pro povolané záložní důstojníky. Jednou do měsíce byl bez výjimky pro veškerý důstojnický sbor povinný slavnostní oběd, který doprovázela hudba.⁹⁴ Důstojnická menáž byla brána jako služební úkon, přičemž jako komunikační jazyk se požadovala němčina.⁹⁵

V ostatních dnech, tedy vyjma povinného měsíčního společného oběda, se tolerovala nepřítomnost ženatých důstojníků, kadetů, kteří se stravovali u rodiny, lékařsky potvrzených nemocných, případně bylo potřeba doložit jiný závažný důvod. Organizaci a stravování si museli důstojníci platit sami. Samotná organizace pak měla následující strukturu. Jeden z důstojníků byl vždy na dobu jednoho roku zvolen správcem jídelny. Další důstojník měl na starost hospodářství kuchyně vše, co se týkalo její obsluhy a dohlížel také na správné plnění povinností. K dalšímu personálu patřili šéf kuchař/ka a deset sloužících. Tyto sloužící z řad vlastních vojáků mohli nahradit během války i zajatci.⁹⁶ Během menáží se musel dodržovat tzv. *dress code* a hierarchie neboli zasedací pořádek. V čele stolu seděl věkově nejstarší důstojník, který také velel obsluze.⁹⁷ Vlastní menáž se řídila pravidly, která se bezpodmínečně dodržovala.

V memoárech lékaře Jana Kořenského, který sloužil na velitelství jihozápadní fronty pod arcivévodou Evženem Rakousko-Těšínským se dozvídáme že menáže se odehrávaly i v soukromých budovách, kde se důstojníci velitelství scházely nebo kam byly zváni.⁹⁸

Tato důstojnická menáž byla brána jako dvorní tabule, nesmělo se jí účastnit víc než dvanáct osob a někdy byly pozvány i civilní osoby. Během menáží bez civilních osob mohli důstojníci volně hovořit o tom, jak se bude vyvíjet válka. Například kníže Kinský, který sloužil před válkou jako atašé v Londýně, při jednom takovém sezení u arcivévodky s jistotou tvrdil, že válku vyhraje Spojené království díky materiálním zásobám a lidským zdrojům, které mělo k dispozici na území svých kolonií. Jindy byl pozván velitel údajně zrádného 28. pluku. Očekávalo se, že bude své vojáky hanět, místo toho je však hájil a vysvětloval bojovou situaci, která zde nastala.

Menáže ať už na úrovni sborů, armád či frontů často doprovázela i kapela, jak už bylo ostatně zmíněno. Během války bylo povoláno velké množství kuchařů z hotelů či jiných restauračních zařízení. Důstojníci si tak mohli vychutnávat lepší jídla než zbytek vojáků. Kasárenské menáže se pochopitelně nemohly dodržovat v době, kdy byla jednotka na

---

⁹⁴ HAVEL 2004, 125

⁹⁵ MIKOLÁŠOVÁ-KOŘENSKÁ 2019, 106

⁹⁶ MIKOLÁŠOVÁ-KOŘENSKÁ 2019, 136–137

⁹⁷ HAVEL 2004, 125

⁹⁸ MIKOLÁŠOVÁ-KOŘENSKÁ 2019, 105

vojenském cvičení nebo ve válce na frontové linii. V těchto případech se menáže v případě hezkého počasí podávaly venku či ve veřejných budovách nebo stodolách. Důstojnické polní kuchyně se objevovaly už od roku 1878 a které měly vybavení pro dvanáct osob.⁹⁹ V roce 1907 se kapacita kuchyně snížila na polovinu. I nadále si musel jídlo každý důstojník platit sám. Výjimku mohl dostat od velitelství sboru nebo armády. Výjimku měli nemocní, kteří pochopitelně za jídlo neplatili. Důstojnické jídelny, jak se předpokládalo, byly lépe zásobené než jídelny prostých vojáků. Také se dalo stravovat i v civilních restauračních či jiných zařízeních.¹⁰⁰ Za tímto účelem byli vybírání vojáci, jejichž úkolem bylo shánět pro tyto kuchyně jídlo.

Polní kuchyně pro mužstvo byly tvořeny na úrovni roty.¹⁰¹ Obsluhu této kuchyně měl na starost speciálně vyškolený voják z jednotky, pod kterou patřil. Přesun polní kuchyně zajišťoval vozka s koňmi. Každý voják měl na jídlo svůj vlastní kovovou jídelní misku, která sloužila přímo jemu nebo dalším vojákům. Pokud byli vojáci v zákopech, vždy byl vybrán jeden ze skupiny, který měl za úkol jídlo přinést. Bohužel ne vždy přicházelo včas. Během svátků se hospodáři jednotky snažili získat k jídlu něco lepšího.¹⁰²

Před začátkem války bylo vypočítáno, kolik potravin potřebuje jeden voják, aby mohl účelně sloužit. Rakousko-uherské velení se zároveň s tím rozhodlo používat polní kuchyně, které měly vojákům zajistit celodenní stravu. Voják měl na den tři dávky potravin v kategorii plná, normální nebo záložní. Plnou a normální tvořilo čerstvé hovězí maso (400 gramů), tvrdý příkrm (luštěniny, rýže, kroupy v dávce 100–140 gramů), suchary (400 gramů) nebo chléb (700 gramů), pepř (0,5 gramů) nebo paprika (0,5 gramů), česnek (5 gramů), cibule (5 gramů), sušená zelenina do polévky (1 gram), ocet, sůl (30 gramů) a různé druhy živočišných nebo rostlinných tuků (20 gramů). U záložní dávky potrava sestávala z masové konzervy (200 gramů), sucharů (200 gramů) a soli (30 gramů). K pití sloužila voda, ta ale často nemusela být kvalitní. Vzhledem k tomu, že špatná voda vojáka mohla vyřadit z boje, dostávali také krabičku namletou kávou. K dalším tepelně zpracovaným nápojům patřil i čaj nebo horká čokoláda.

Výše uvedené výpočty dávek byly pouze teoretické. Na začátku války se občas stávalo, že zásobování vázlo a jednotkám v první linii se jídlo spolu s dalším materiálem mnohdy nedostávaly. Během války se systém vylepšoval, zároveň však, jak už bylo řečeno, klesala i zemědělská výroba. V roce 1917 si dělostřelec Jan Tříška stěžuje na nedostatek masa ve

---

⁹⁹ HAVEL 2004, 131–132

¹⁰⁰ VALNÍČEK 2014, 11

¹⁰¹ Velikost rakousko-uherské roty za první světové války byla 250 mužů.

¹⁰² FENCL 2017, 32

stravě, denní dávka byla pouze 30 gramů na osobu, zatímco vojáci německého císařství měli až 180 gramů na osobu a den. Vojáci si stěžovali i na to, že kvůli nepřátelské dělostřelecké palbě jídlo přichází pozdě a je v lepším případě studené, v tom horším dokonce zkažené. Tytéž problémy se týkaly i příslušníka pěchoty Václava Fencla, který si do deníku zapsal, že mohou jídlo z polní kuchyně jíst až za tmy, když už Rusové nevidí zásobovací oddíly. V zimních měsících vojáci čelili zase jiným problémům, protože jídlo přicházelo promrzlé. V roce 1918 se také prohlubovaly nedostatky v zásobování a výrobě potravin. V dalším ze zápisů v deníku Václava Fencla se píše o tom, že díky umístění vedle veterinární stanice, kde byla zároveň i koňská jatka, mají nepřetržitý přísun čerstvého koňského masa do guláše. Zároveň si stěžuje na řepné řízky, „které jsou dobré leda tak pro dobytek, a bylo vojákům po nich zle“.¹⁰³ Na italské frontě se stávalo, že vojáci kvůli nedostatku potravin museli sahat k zoufalým řešením, totiž ke konzumaci psů.¹⁰⁴ V posledním roce války už byl nedostatek potravin více než akutní a z řady vzpomínek se můžeme dozvědět, že byly nařizovány konfiskace, někdy sami vojáci v místě rabovali, jak se k tomu přiznává Václav Pechr, který sloužil v létě 1918 v Albánii.¹⁰⁵

Ze vzpomínek se dozvídáme, jak během války řada vojáků vzpomíná na obyčejná jídla, která jedli doma. Jeden příklad za všechny pochází z deníku Václava Fencla, který vzpomíná na den 26. prosince 1915. Procházel tehdy základním výcvikem ve městě Szolnoku (Uhersko). Cítuji: „Překvapilo nás, že je zde možno koupit volně jakékoliv množství potravin. Chleba mají prodavači na trhu vyrovnané celé hranice na pultech, také je tu dostatek špeku a dalších potravin. U nás už bylo dávno zavedeno přísné přidělové hospodaření.“¹⁰⁶

Tato vzpomínka se nám ukazuje rozdílnost ve zásobování mezi zeměmi předlitavskými a zalitavskými roce 1915 kde neplatily ještě v zalitavské části dualistické monarchie přidělový systém a bylo zde dostatek potravin.

Důležitým zdrojem jídla také byly balíčky z domova. Rodiny je vojákům sloužícím na frontě posílaly vojenskou poštou, která je pravidelně doručovala. Válka však byla dlouhá a podmínky byly náročnější, ke konci už se tyto balíčky často ztrácely nebo nedocházely na místo určení.

---

¹⁰³ FENCL 2017, 54

¹⁰⁴ HORÁKOVÁ 2018, 107

¹⁰⁵ HORÁKOVÁ 2018, 110

¹⁰⁶ FENCL 2017, 13

4.2. Nocleh, ubytování

Bydlení vojska se řídilo podobnými pravidly jako stravování, které je popsáno v předchozí kapitole, to znamená, že záleželo na tom, v jaké hodnosti a na jakém místě daný voják sloužil.

Základní místo, kde byli vojáci ubytováni před válkou, během mobilizace a během války byly kasárny. Vojenské kasárny jsou známy již od antické doby. Vojáci zde bydleli a trávili většinu času, pokud nebyli mimo areál kasáren, např. na cvičišti dislokovaném vně obce ve vojenském prostoru nebo pokud neměli vycházky. V kasárnách se nacházelo vše, co mohl prostý voják, ale i důstojník potřebovat ke svému vojenskému životu. Byly zde ubytovací prostory a jídelny, rozděleny zvláště pro důstojníky (ti mohli bydlet i mimo kasárny), poddůstojníky a mužstvo. Sídlo měl v kasárnách i štáb dotčeného útvaru, zřízeny byly i další objekty např. administrativní budovy, sklady pro různé účely či jiné budovy, které byly nutné pro funkčnost pluku. Během mobilizace se však tyto prostory zásadně proměnily v důsledku náhlého příchodu mužů, kteří byli povoláni do služby. Nastával problém s nedostatkem místa na ubytování vojáků. Toto se pak operativně řešilo ve spolupráci s obcemi např. ve školách nebo v narychlo zbudovaných ubytovnách. V řadě vzpomínek se můžeme dočíst o zmatku, který kvůli nedostatku ubytovacích prostor a dalšího vybavení nastal.¹⁰⁷

Po odjezdu pluků na frontu kasárny většinou sloužily ke shromažďování vojáků, kteří dosáhli vojenského věku a dostali povolávací rozkaz. Probíhal zde současně i jejich výcvik. Standardní vybavení vojenských ubytoven bylo velmi prosté. V místnostech určených přímo vojákům se nacházely běžné vojenské postele s matracemi vyplněnými slámou, nad postelemi byly umístěny police s kolíky pro zavěšení pušek a výstroje a před postelemi stály dřevěné vojenské kufry. Někdy se některé vojenské posádky přesouvaly do jiné lokality vhodné k výcviku a ubytování nových vojáků.¹⁰⁸

V deníkových záznamech vojáka Václava Fencla, které vyšly v knižní podobě pod názvem *Deník vojína: první světová válka* čteme zápisky o 88. pěším pluku z Berouna, který se musel přemístit do nové lokality, aby bylo možno ubytovat a vycvičit nově příchozí vojáky. Popisuje vojenské kasárny zbudované ze dřeva, které sloužily pro nastupující vojáky: „Těch baráků (jeden asi pro sto mužů) tam stálo přes dvacet mimo kuchyní, skladišť a kanceláří. Vnitřní zařízení? Velmi jednoduché: po celé délce baráku jedna pryčna vlevo, druhá vpravo bez přerušení. Na nich slamníky těsně k sobě sražené, aby na nich mohlo spát hodně lidí. Pryčny stojí na dřevěných kozách, sestavených asi z dvou metrových dílů, aby je bylo možno při mytí rozebrat (to se dělalo každou sobotu odpoledne). Pro uložení jídelních příborů jsou

---

¹⁰⁷ KLEJNA 2014, 40

¹⁰⁸ FENCL 2017, 10

nad pryčnami jednoduché police s kolíky na zavěšení pušek a výstroje. Na zadním konci baráku je umývárna a klosety (totiž ne splachovací). Střecha je zároveň stropem.“¹⁰⁹ Popis situace v ubytovacím zařízení je velice výmluvný. Není s podivem, že ke konci války bylo v takových dřevěných kasárnách plno štěnic.¹¹⁰

Během přesunů a pochodů z místa na místo většina vojáků spala buď jen za zemí, pod stany nebo v domech místního obyvatelstva.¹¹¹ Na frontové linii pak spali vojáci v zákopech ve vybudovaných krytech, které měly střechu z kulatiny pokrytou jílem. Vlastnoručně vybudované kryty sloužily pro 10 až 20 mužů. V zimě byly vybavené malými kamínky, které sloužily kromě vyhřátí krytu také k ohřívání jídla. V zimních měsících se pak bojová činnost zklidňovala a vojáci se přesouvali do obydlí civilistů. V obydlí místního obyvatelstva žilo většinou několik lidí v místnosti společně s hostitelskou rodinou.

Na italské frontě se kromě zákopů vytvářely kaverny.¹¹² Václav Fencel k tomu píše: „Máme ve skále vyhloubenou kavernu (jeskyni), ve které přebýváme ve dne i v noci a spíme. Při zemi je jedna pryčna, nad ní druhá. Strop je oplechován, aby na nás netekla voda, která prosakuje vápencovou skálou. Vzadu v koutě je komůrka pro velitele. Kolem kaverny je v půlkruhu narovnaná z kamení ochranná zeď.“¹¹³ Popis kaverny se mohl se lišit podle toho, v jaké oblasti se tyto jeskyně nacházely – zda to bylo například na úbočí hor a skal nebo vrcholech vysokohorských štítů.

Pokud to situace dovolovala, bydleli vojáci i ve vojenských domech. Vojenské domy, tzv. baráky si vojáci stavěli buď sami nebo podle nákresů od inženýrů. V jednom z dopisů František Michalec, velitel zásobovacího oddílu, popisuje stavbu takto: „Milá Aničko, ...máme zde docela obyčejný barák o 2 místnostech 3x3 m velkých a 1 kuchyni a v každé místnosti bydlíme 2.“¹¹⁴

V dalších dopisech popisuje, jak probíhala stavba. „Milá Aničko, ... dnes jsme konečně započali se stavbou naší vily, prozatím ovšem se zemními pracemi, inženýr nám udělal plánek, jakož i rozpočet na potřebu materiálu, který ovšem zde v hojnosti máme zadarmo...“¹¹⁵

V dalším dopise o několik dní později píše, jak si museli obstarávat další stavební materiál. „Milá Aničko, ... především ukradl Keněreš pytel cementu a já včera druhý, tak budou

---

¹⁰⁹ FENCL 2017, 11–12

¹¹⁰ FENCL 2017, 53

¹¹¹ FENCL 2017, 17

¹¹² Český výraz je jeskyně.

¹¹³ FENCL 2017, 59

¹¹⁴ MICHALEC 2018, 155

¹¹⁵ MICHALEC 2018, 157

cihly dobře držet...“¹¹⁶

Tyto dopisy, i když je použita autocenzura, aby mohly projít přes několik cenzurních sít, jsou dobrým zdrojem informací o výstavbě a popisu vojenských „baráků“.¹¹⁷

K dalšímu druhu bydlení patřily domy, v nichž bydleli štábní důstojníci. V knize *Signum Laudis*, která zaznamenává vzpomínky venkovského lékaře Jana Kořenského na život za první světové války, nalezneme i popis bydlení. Několik měsíců před válkou bydlel doktor Kořenský v hotelu v Tuzle a pracoval ve vojenské rezervní nemocnici, ve které si odsluhoval svou povinnou vojenskou službu.¹¹⁸ Po mobilizaci byl převelen jako šéflékař praporu 23. pěšího pluku a popisuje, jak spával ve stanu na nosítkách.¹¹⁹ Po zranění z boje byl převelen na velitelství jihozápadní fronty, kde sloužil jako ošetřující lékař. Neudává ale kde a jak bydlel, jen města. Během příprav na ofenzivu v Tyrolsku se velitelství přesunulo do města Griesua a důstojníci se ubytovali ve vilách.¹²⁰ Po ofenzivě se Jan Kořenský zabydlel i se svou mladou chotí ve vile Bavaria, kde měl k dispozici čtyři pokoje bez kuchyně; ta nebyla zapotřebí, jelikož se oba stravovali na velitelství.¹²¹ Dále se dozvídáme, že šéflékař důstojnického sboru z ministerstva války, který přijel na kontrolu a ubytoval se hotelu.¹²² Po průlomem u Caporetta se velitelství jihozápadního frontu přesunulo do Udine. Toto město bylo během postupu německé císařské armády vyrabováno. MUDr. Jan Kořenský se ubytoval v domě, který byl v relativně dobrém stavu.¹²³ Jeho poslední zmínka o ubytování z konce války, kdy byl součástí 10. armády, hovoří o vile, která byla zároveň úřadovnou.

4.3. Boje

Každý voják je jiný, jsou to různí lidé, přesto v jejich denících pravidelně nacházíme jednu společnou věc – zápisky z bojů. Nezáleželo na tom, na jaké frontě bojovali, všude se setkávali s hrůznými zraněními a sami mnohá utrpěli, viděli zraněné přátele a kamarády, se kterými sloužili. Ještě horší pak bylo setkávání se smrtí – přátel i nepřátel, spolubojovníků, bratrů nebo bratranců, kteří zahynuli buď na frontě, nebo následně v zázemí. Tato krutá realita se jich dotýkala i roky poté, co se navrátili z bojišť. Do bojových střetů se jako první dostávaly hraniční pluky, brigády, divize a sbory, které měly za úkol zajistit obranu území do příjezdu

---

¹¹⁶ MICHALEC 2018, 157

¹¹⁷ MICHALEC 2018, 155–162

¹¹⁸ MIKOLÁŠOVÁ-KOŘENSKÁ 2019, 73

¹¹⁹ MIKOLÁŠOVÁ-KOŘENSKÁ 2019, 78

¹²⁰ MIKOLÁŠOVÁ-KOŘENSKÁ 2019, 103–104

¹²¹ MIKOLÁŠOVÁ-KOŘENSKÁ 2019, 111

¹²² MIKOLÁŠOVÁ-KOŘENSKÁ 2019, 120–121

¹²³ MIKOLÁŠOVÁ-KOŘENSKÁ 2019, 135–136

posil, případně postupovat dále do nepřátelského území. Boje pochopitelně nejprve vypukly na srbské frontě, kam se přesouvala na úplném začátku řada sborů, kromě těch, které už na pozicích sousedících se Srbskem byly.¹²⁴

Prvního přechodu rakousko-uherských jednotek přes hraniční řeku Drinu se účastnil i 23. pěší pluk, který byl tvořen převážně obyvateli chorvatského království. Jeho součástí byl i MUDr. Jan Kořenský působící v praporem obvazišti. V jeho vzpomínkách je vidět naprostá nepřipravenost C. a K. armády, oproti bojem zoceleným Srbům. V knize vzpomíná takto: „Také celý další den jsme nenarazili na odpor. Krajina byla neobydlená. Ke střelbě však došlo brzy, a to z naší strany. Když jsme se blížili k malé osadě, vyběhli tři mladíci a začali utíkat od zahrady k lesu. Nevím proč a na čí rozkaz začali naši vojáci střílet a ti tři padli k zemi. Hned nato naši vtrhli do chalup a začali hledat něco k jídlu, neboť ten den jsme nedostali žádnou menáž. Já jsem se vydal k těm třem. Leželi na trávě v tratolišti krve a nebylo jim pomoci.“¹²⁵

Odveta na sebe nenechala dlouho čekat. Následující noc Srbové zahájili protiútok, bojovalo se několik dalších několik dnů, nedostávalo se zásob. Nakonec přišel rozkaz k ústupu, ten se změnil v neorganizovaný útěk a sanita, která měla jet první, se vracela jako poslední, se Srby v zádech. Při následném útěku byl doktor zraněn a poslán do nemocnice.¹²⁶

Máme k dispozici i řadu vzpomínek z území, na kterém vznikla bojová linie proti Rusku. Jedna z nich popisuje první boje s Rusy. „K osmé začíná boj, napřed děla, jsem na kopečku a pěkně vidím postup boje. Na levém křídle naše pěchota a 1. baťák, dvakrát byli vytlačeni ze zákopu a dělají protiútoky, k večeru nás Rusové obcházejí a tlačí na Vislu a Sandoměř. Couváme po hrozně rozjeté cestě po levém břehu Visly. V Sandoměři hoří skladiště i nádraží s vagóny a v nich naše zásilky z domu. Dohání nás druhá jízda honvédů v civilních hadrech, jen některý má vojenskou čepici, kalhoty mají roztrhané, slaměné klobouky přivázané provázky, měchy na zádech, staré verndlovky na kšandách, jdou jako stádo a křičí na sebe, jako by byli všichni hlouš.“¹²⁷

Další vzpomínka je od Oldřicha Vincence: „Fronta byla poměrně klidná. Střílelo se a nestřílelo. K večeru začali Rusové útočit, ale my jsme útok odrazili. Ráno jsme šli do protiútoky my. Podařilo se nám Rusy ze zákopů vytlačit a začali jsme postupovat. Boje byly urputné. Nám bylo řečeno, že Rusové jsou již obklíčeni a že se budou chtít probít a možná, že

---

¹²⁴ Se Srbskem a Černou horou sousedily vojenské oblasti VII, XIII, XV, XVI sboru rakousko-uherské armády

¹²⁵ MIKOLÁŠOVÁ-KOŘENSKÁ 2019, 79

¹²⁶ MIKOLÁŠOVÁ-KOŘENSKÁ 2019, 81–82

¹²⁷ ČAPATA 2018, 12

to bude na našem úseku. Musíme proto vydržet a nesmíme nechat Rusy prorazit.“¹²⁸

Tyto dvě vzpomínky nám spíše popisují taktické situace na bojišti než jejich pocity.

Zajímavé postřehy jsou ze vzpomínek J. Kakáče, který si do deníku zapisoval zkratkovitě poznámky: „Sobota 15. VIII. O 2 h. odpolední jest naše 13 a 14 setnina pod velením setníka Mareše vyslána vpřed jako zprav udávající desant. O 4 hodině dosahnuvši dvorce Podlichov dostáváme první křest od ruské dělostřelby. Na to se zakopáváme. Jedu k plukovnímu velitelství (na kole) hlásit, co se událo. Neděle 16. VIII. Zůstáváme na starém místě až do večera. Žijem vesele, aniž bysme dbali blízkosti nepřítele, zpíváme, až se hory rozléhají. Pondělí 17. VIII. Srážka u Krasníku. Je nás deset setnin a 2 oddělení strojových pušek od našeho pluku. Pak 4 pluky jízdy a 2 jízdní baterie. O 5 h. ráno nastoupen postup. O 11 h. začíná boj, který po 3 h. odpolední končí. Sme odrazeni, táhnem se zpět do Zaklikova. (Krasník je Krašnik v dnešním Polsku. Město velké asi jako Prostějov leží severně od Zaklikova.) Úterý 18. VIII. Den narození Jeho Veličenstva císaře Františka Josefa. Naše setnina zakopává se v lese, odkud máme proti Krasníku dosti daleký výstřel. O 3 h. odpolední čtena pochvala za statečnost. Středa 19. VIII. Přespavše v zákopech očekáváme nepřítele, který, jak hlášeno, se blíží proti nám. Žádný však po celý den nepřichází. Odpoledne vidíme vzducholod' od německé armády. Též naše i nepřátelská létadla. Čtvrtek 20. VIII. Vpravo od nás slyšeti je střelbu z pušek i děl. Jest to kdesi u Janova (osada západně od Krasniku). Večer jsme vystřídáni II. praporem, jdem k Zaklikovu. Pátek 21. VIII. Máme den odpočinku, ovšem pokud to nepřítel dovolí. Celý den a noc není po něm památky. Odpoledne postřelil se poručík Steinhausen od naší setniny. Sobota 22. VIII. Ráno o ½ 6 h. střílí naše dělostřelectvo na pravém křídle kamsi na slabé oddíly. O 8 h. jdem zase do zákopů, o 4 h. odpolední jsme zeměbranou vystřídáni. Jdem celý pluk na západ do vesnice Lažek, zde nocujem. Neděle 23. VIII. Srážka u Gostěradova. O ½ 4 h. ráno alarm. Přibyvše k našemu sboru nastupujem pochod do vsi Borová. K poledni jedu pro kuchyň, než však se vrátím nazpět, jest prápor již pryč. Vše se posunulo napravo. Odtud postupujem přes les proti Gostěradovu. Boj trvá od 5 h. odpolední do 8 h. večer, pak následuje divoká bouře. Ztráty máme dosti značné. Naše setnina zajala asi 50 Rusů a jednoho raněného důstojníka. Nepřítel je odražen.“¹²⁹

Je patrné, že tento voják byl rakouský vlastenec, který věřil ve vojensku čest.

Jiný voják Karel Mendl ve svých zápiscích popisuje svůj strach z bojů: „Dovezli nás

---

¹²⁸ ČAPATA 2018, 64

¹²⁹ https://olomoucky.denik.cz/zpravy_region/denik-jana-kakace-z-1-svetove-valky-dil-2-20181111.html, vyhledáno 6. 2. 2020.

vlakem až do Nového Lancu v Holíči, to už bylo válečné pásmo. Byli jsme ještě delší dobu v etapě 104. Nebylo veselo, ani jsme nebyli bojechtiví. Vědělo se, že je to „tam“ zlé. Psal jsem tehdy domů feldpostku 105, myslím teď bude „kertaich“. Taky už tu byl konec dubna a my jsme šli pěšky na frontu, ke Gorlici, kde zuřily strašné boje. Byli jsme v maršce mladí i staří, šli jsme celí noví, ještě i opentlení, a potkávali jsme již vozy s raněnými: otevřené vozy plné lehčích raněných, byli špinaví, zarostlí a za nimi zavřené ambulance s těžce raněnými – díval jsem se: vzadu pod dveřmi krev sedala, a zas další vůz s raněnými, plno jich tam bylo, v naší maršce bylo po náladě! Už to jde do tuhého. Na noc jsme došli do dědiny, dali nás do stodoly. Bylo zima. Pro menáž se muselo jít daleko dolů z kopce. Dostali jsme kousek vuřtu a té vody, v které se to vařilo, tu jsem vylil, kdo to bude pít! Když jsem se vrátil, vidím: ukradli mně dvě ze tří konzerv. Nakonec jsme se ocitli v zákopech před Gorlicí. Viděli jsme dole město, tak jako z bučovské silnice od lesa Bučovice. Tam byli Rusi. Potom jsme postoupili blíž, byli jsme před Gorlicí asi jako od cihelny před Bučovicemi. Bylo dobře vidět rozstřílené domy i kostel. Byl vyhlášen Waffenstillstand na 24 hodin, aby se mohli pochovat padlí. Sbírali padlé tak, jak leželi po polích před městem, někteří se již rozpadávali.“¹³⁰ Tento voják nepopisuje jenom taktické situace, ale i zážitky, které se mu nesmazatelně vryly do paměti; zaznamenává i způsob, jakým čeští vojáci používali německé výrazy.

Další vzpomínky pocházejí od Václava Fencla, který sloužil u Berounského 88. pěšího pluku. Tento voják popisoval veškeré nové události, které viděl a zažil. Také si posteskl kvůli zimě, která v roce 1917 panovala, popisuje zvláště krajinu v zimních měsících a stěžuje si i na službu: „Služba v zákopech v této zimě je velmi vyčerpávající naše pozice, čelem k východu jsou zasypávané celý měsíc vystaveny ostrému východnímu větru a metelícím. Ty zasypávají naše zákopy, které jsou od ruských vzdálené asi 100 m a na kopci Lysonka 30–60 m. Strážní pozorovací služba ve dne je možná jen ze zákopů. V noci je doplněna předsunutými hlídkami před drátěnými zátarasy. Blízkost zákopů umožňuje oboustranně používat minometů a granátů. Z některých vrhačů jde bezhlučně vystřelovat granáty stlačeným vzduchem, miny jsou horší.¹³¹ Jsou to velmi těžké okřídlené kusy, které je sice možno za letu vidět, ale nezbyvá čas odhadnout místo dopadu. Účinek otřesné trhavé detonace drásá nervy. Taková mina se nezaboří do země, často při dopadu na zmrzlou půdu si ještě povyskočí než exploduje. Při povrchovém výbuchu je i větší rozptyl střepin a širší účinnost.“¹³² Tato vzpomínka ukazuje podmínky bojů na východní frontě během zimních měsíců.

---

¹³⁰ ČAPATÁ 2018, 140

¹³¹ Pneumatické minomety byly poprvé použity německou armádou v roce 1915.

¹³² FENCL 2017, 34

V další části knihy *Deník vojína* nacházíme popis úkrytů pro 10–20 mužů umístěných v blízkosti zákopů. Vytápěly se malými kamínky, pro dřevo vojáci chodili do nedalekého lesa. Práce se dřevem trvaly zhruba tři hodiny. Tento čas zahrnoval odchod ze zákopů, vlastní zpracování dřeva a následný návrat zpátky do zákopu. Ze vzpomínek vyplývá, že stravování bylo velmi obtížné. Než se jídlo dostalo z polní kuchyně do zákopu, často zmrzlo a muselo se v krytech znovu ohřívat. Cesta mezi polní kuchyní a zákopy navíc byla nebezpečná, kilometrový úsek byl nekrytý a vedl na dostřel od ruského dělostřelectva.¹³³ Kromě toho se musel přinášet i chleba, voda, pošta, munice a jiné vybavení. Potom se zmiňuje, jak několik vojáků odešlo do zálohy, z prvních zákopů do zadních. Čtou si při svíčkách, kdo co má. Hrají na harmoniku dvouřadovou – i když na ni nikdo moc neumí. Jak bylo uvedeno, pochůzka pro jídlo byla stejně nebezpečná jako boje na frontě, pokud voják nebyl chráněný. Ze zápisků vyplývá, že se časem přestalo psát o mrtvých a raněných členech jednotky, pokud nebyla významná (jako smrt kamaráda) nebo nějak odlišná.¹³⁴ Ten samý autor píše, jak když v noci přijela polní kuchyně a on si šel pro jídlo, nastal ze směru jeho jednotky velký křik. Následně se dozvěděl, že jeho jednotka dostala přímý zásah. Autor pak popisoval různá zranění, která viděl. Roztrhaná těla, různá zranění včetně toho, jak mohl vidět pracující plíce dvou svých kamarádů.¹³⁵ Tyto vzpomínky nám ukazují, jakými hrůznými zážitky si museli příslušníci pěchoty projít. Zároveň vzpomínal, jak blízko byl smrti on sám: „Ležel jsem ve svém stanu (jsme rozloženi v zahradách na okraji vsi) a pochutnával jsem si na švestkách, když mi náhle nad hlavou hvízdla kulka. Obě protilehlé strany stanu mají díry. Kdybych náhodou seděl, už bych nenapsal. Také jedno z pekla štěstí, i když je to pouze náhoda.“¹³⁶ Toto vyprávění ukazuje, jakém vojáků byly nebezpečí i v době, když si mysleli že jsou v bezpečí.

Poslední ofenziva, kterou Rusko uspořádalo, se zhroutila 21. července 1917. V zápiscích nacházíme popis ústupu vojáků. Ze vzpomínky Václava Fencla je vidět, že už se nebojovalo – až na zdržovací boje ruské armády. Na Italské frontě však byla situace jiná. Boje zde pokračovaly i nadále v neztenčené míře. Tato fronta byla pro Rakousko-Uhersko velice důležitá. Ze vzpomínek Jana Třísky, který si odsloužil celou svoji vojenskou službu u dělostřelectva, zapsaných v době po pádu Carského Ruska, můžeme vyčíst postupnou změnu pohledu na situaci. Není to přímo lhostejnost, spíše uvědomění si, že vsudypřítomná smrt je běžná věc, už nepíše o velkých ztrátách. Křest válečným ohněm proběhl u hory pod kódovým označením Barbara. Po nástupu na pozice se dělostřelci sloužící s Janem Třískou začaly

---

¹³³ FENCL 2017, 34–35

¹³⁴ FENCL 2017, 38

¹³⁵ FENCL 2017, 43

¹³⁶ FENCL 2017, 44

zastřelovat. Italské dělostřelectvo na ně vrhalo své granáty. Ve vzpomínkách Jan Tříška píše: „To bylo první seznámení baterie se skutečným bojem, a proto zřejmě se tak dohadovali, každý dostal čtvrt litru vína a osminku rumu. Nicméně někteří se třásli další se modlili a všichni byli velmi bledí – až zelení. Postupně jim došlo, že nepřítel pálí na každého z nich osobně. To byl objev! Střela přilétala se vzdáleným hučením, blížily se s bzukotem, nato zazněla jako gong a pak se roztrhla na zem. Tlakové vlny nám rezonovaly v kostech. Jednoduše řečeno moc dobře nám nebylo... každý doufal, že brzo přestanou, a to se stalo.“¹³⁷

Tato vzpomínka je dobrá k pochopení prvních bojových zkušeností dělostřelců, kteří skončili s výcvikem a byli přesunuti na frontu. Teprve tam si uvědomili, že jim jde o život. Následně byli přesunuti na jiné místo, aby svými děly podpořili jednotky během 10. bitvy na Soči.¹³⁸ Spolu s přibývajícím zkušeností si postupně zvykali na stres z bojů. Zároveň se stále snažili zajistit si co nejlepší ochranu a být obezřetní. Velmi zajímavé jsou zápisky z deníku učitele a hudebníka Františka Perny z ruské fronty.

O svých vzpomínkách z bojů, zranění i zajetí ruskými vojáky dne 11. června 1916 píše: „Nespal jsem dlouho. Probudila mne prudká střelba z pušek. Opásal jsem se... Vystrčím hlavu, a právě nade mnou zahvízdla. Skrčil jsem se jako zajíc... S napětím čekám, co bude dál. Dum-dum – praskají ve vzduchu. Kdosi vykřikl: Ustoupit! Vyskočíme jako diví a upalujeme dozadu. Tam jsme opět ulehli... Chci se zakopat a s hrůzou pozoruji, že jsem lopatku i vak nechal v zákopu. Zaznělo komando: Vorwärts!¹³⁹ Vyběhneme opět dopředu. Dívám se, kde je moje lopatka i vak... Přešli jsme louku a vběhli do žita. Děla začala hřmět. Občas šrapnel zableskl před námi a s lomozem se roztrhl. Bylo ještě šero. Střelba zesílila, jakmile jsme vyběhli na návrší, na jehož svahu bylo vidět zákopy. Před chvílí Rusové vyhnali z nich 49. pluk a my jdeme jich dobývat. Nevím, jak se to stalo, že běžel jsem najednou vedle kadeta. Ten držel hůl v ruce a volá: Vorwärts! Strojní puška načala svoje dílo.¹⁴⁰ Vedle mne upadl člověk bez hlesu. Zastavím se na okamžik a vidím, jak na prsou mu krvaví oděv. Řídneme... Ranění úžasně křičí – jako malé děti... Aá --- sanitét! Více mne děsil ten jejich křik – než střelba. Jsme již blízko zákopů, ze kterých Rusové pálí do nás. Na chvíli jsme se bezradně zastavili. Kdosi křikl: Hurá! A za ním ostatní a s připravenými bodáky ženeme se k nim. Jsme již jen asi 30 kroků a Rusové střílejí... Beze smyslů běžíme s napřaženým bajonetem. Rozeznávám již tváře protivníků. Rozhodný okamžik... Rusové vyskočili ze zákopů... Srdce mi bušilo, když postavy v zákopech se pohnuly... Kam se obrátí? ... Na nás?

---

¹³⁷ TŘÍŠKA 2001, 38

¹³⁸ Desátá bitva na řece Soči probíhala od 12. května do 8. června roku 1917.

¹³⁹ V češtině to znamená vpřed.

¹⁴⁰ Strojním puškám se dnes říká kulomety.

A roj myšlenek zavířil mi v hlavě. Ukázali nám záda... Běžíme za nimi a usazujeme se v opuštěných zákopech. Oddechl jsem si. Cítil jsem se v bezpečí v těch hlubokých jámách vykopáných v písku... Jsme na mírném svahu, pod nímž je močálovitá louka se Styrem. V zelené půdě louky pohyboval se řetěz figur... Aufsatz 300! Lebhaftschießen! Řada figur zvolna se blíží, za ní ještě druhá, třetí, čtvrtá. Jsem ještě v jakémisi pološílenství, do kterého mne přivedl křik raněných a prudká střelba. Zapomínám na nebezpečí, neslyším hvízdání kulí ani kanonády. Jako na střelnici – mířil jsem na jednu figurku. Posadím si ji na mušku a pomalu stahuji péro... Výstřel cukl mi ramenem a vzápětí figurka rozpřáhla ruce a zmizela... Namířím na sousední. Houkl výstřel – figurka zmizela. Střílím potřetí, počtvrté, až při páté ráně mě překvapilo, proč figurka klidně se pohybuje dál – proč nezmizela... Rozbřesklo se mi v hlavě... malé proměnily se mi v živé bytosti, které mi ničím neublížily. Já – zabil 4 lidi... Právě nyní hasnou jejich životy v trávě na louce – jako životy zašlápnutých mravenců... Z prsou, či z hlavy teče jim krev, oči se jim kalí... A doma jich čeká snad žena, děti, otec, matka... Kdosi v zákopu vykřikl: Jsme zaskočení – rychle ustoupit. Utíkáme zpět do obilí. Strojní puška čekala na tento okamžik... Museli jsme ulehnout... blízko mne úžasně křičí raněný. – Nad hlavou to hvízdá – do země blízko mne tepou koule, až prach se zvířil... Dostali jsme posilu a s křikem běžíme k zákopům... V běhu ucítil jsem úder na noze a palčivou bolest... Obvazuji si ránu. Mezitím naši ustoupili. Zůstal jsem v zákopu s několika raněnými. Přes nás střílí se z obou stran. Rusové házejí ruční granáty. S napětím čekáme, kdy padne některý do naší skrýše. Naše děla chrlí těžké granáty několik kroků před nás na blížící se Rusy... Hlína padá do našeho úkrytu. Při výbuchu dýchne nám granát do tváří horký – štiplavý dým. Rusové se blíží. Strojní puška buší blízko nás... jsem hluchý již – tupý... Konec všemu. Dnes... doma netuší ničeho... ještě spí... je svátek dnes... Dech se mi zúžil... bál jsem se domyslit... prošlo několik minut... naši se vrátili... Ke mně vklouzl leutnant a po něm dva vojáci od jiné setniny. Střílejí... Vlevo v zákopech sedí již Rusové a pálí za utíkajícími. Placaté čapky objevují se již za obilím... Moji dva návštěvníci v zákopu s výkřikem opustili mne, ale daleko neutekli... Vedle mé skrýše šla skupina nepřátel živě hovořících. Jeden povzbuzuje všechny. Nevšimli si mne. Jeden se ohlédl. Přišel ke mně – vzal moji pušku a vyhodil před zákop a mně dal pokynem znamení, abych šel na jejich stranu. Jdu po svahu k louce... Rusové rojí se po ní. Stojím bezradně nad močálem. Přebrodil jsem se... Za keřem ležel zraněný Rus... Z nohy mu teče krev. Volá na mne. Přišel jsem k němu. Stiskl mi ruku a řekl mi cosi. Vyrozuměl jsem – Proč my na sebe střílíme? Ruku v ruce jdeme... On podpírá mne a já jeho. Občas ještě zafičí kulka. Slunce jasně svítí. Na louce je tolik kvítí. A mlčky jdou nové a nové řady Rusů. Někteří zamračeně hledí na mne. Raněný Rus usedl

znovu a dává mi znamení, abych šel sám. Přišel jsem k řece. Tam se mne ujali dva saniteráci... Obvázali mi ránu. Chtějí něco... Vytáhli mi z kapsy zápisník. Neberte mi to, pravím. Porozuměli... Vracejí mi vše. Dal jsem jim peněženku se stříbrnými penězi. U řeky ujal se mne jeden voják, převádí mne po houpavé uzounké lávce z provazů a proutí na druhou stranu řeky Styru... Byl jsem zajat... A neuvědomil jsem si, že stal jsem se nevolníkem.“¹⁴¹

V těchto vzpomínkách vidíme nitra jemné duše učitele, který chtěl žít v míru a který musel narukovat do války. Vidíme jeho poměnu během boje, kdy místo lidí vidí terče jako na střelnici, a následné procitnutí, když si uvědomil, že nestřílel do terče, ale do lidských bytostí. Následně zranění a padnutí do ruského zranění a setkáním s jiným ruským vojákem, který ptá: Proč my na sebe střílíme? Tato otázka se objevila snad v každé válce v lidské historii.

4.4. Volnočasové aktivity

V době, kdy vojáci nebyli ve službě nebo měli volno, se pokaždé snažili dělat nějaké aktivity, které byly důležité pro morálku mužstva. Odpočinout si, zrelaxovat a dočasně zapomenout na to, co se odehrávalo tam venku. Vojáci na frontové linii měli jen minimum možností si odpočinout. Většinu času trávili buď v bojové pohotovosti, nebo opravovali a zdokonalovali zákopy, případně se snažili spát. Nicméně i přes tyto nepříznivé okolnosti dokázali nacházet radost a potěšení, např. v hudbě.¹⁴² Využívali rozmanité hudební nástroje, přičemž jedním z těch nejdůležitějších pro ně často bývala harmonika. To nám ostatně dokládá i řada vzpomínek i různá filmová zpracování válečných let. Nejznámějším příkladem je film *Poslušně hlásím* z roku 1957, kde můžeme vidět řadu nástrojů včetně akordeonu. Pro vojáky v poli to znamenalo možnost zazpívat si ve chvílích oddechu v zákopech nebo v krytech a vzpomínat na domov.¹⁴³

Za zmínku stojí fakt, že navzdory válce vojáci neztráceli umělecké tendence. I přesto, že byly okolnostmi silně utlumeny, nebyly zlikvidovány. Ať už měly tyto úteky od hrůz reálného světa podobu malířskou, hudební, básnickou nebo nejnovější filmovou, můžeme je jen obdivovat. Ostatně, dokládají to mnohé z výtvorů, které se nám dochovaly. Skladatel a muzikolog Emil Axman sloužil celou válku v Přemyšlu. Vzpomíná, jak se v této pevnosti setkal s dalšími vojáky a našlo se mezi nimi tak mnoho dobrých instrumentalistů, že mohli založit místní vojenskou kapelu. Pod vedením kapelníka Gedenka hráli nejen vojenské, ale i symfonické skladby, aby alespoň trochu vojáky „vytrhli“ z denních povinností a strastí,

---

¹⁴¹ HORÁKOVÁ 2015, 170–172

¹⁴² KIRCH 1865, 76

¹⁴³ HORÁKOVÁ 2015, 170

přinášeli jim obohacení a pomáhali jim povznést a zklidnit mysl jako doma v míru. Kapelou prošla řada vojáků, kteří byli už tehdy známými hudebníky nebo se jimi stali. Jmenujme za všechny například Eduarda Steuermanna, který u sanitního šéfa psával na stroji a po válce se proslavil jako skvělý pianista se znamenitou technikou a hudební pamětí.¹⁴⁴ Mezi dalšími byl i barytonista Národního divadla Hilbert Vávra, člen Symfonického orchestru Československého rozhlasu houslista Bohuslav Šich a mnoho dalších. Pro vojáky hrávali i pozvaní umělci, lepší i horší, za všechny jen např. mladá houslistka, později evropsky proslulá Kitty Červenková. Nejvíce Emil Axman vzpomíná na mimořádný zážitek z roku 1916, kdy přijelo České kvarteto. Hráli skladbu *Z mého života* a v srdcích vojáků to zanechalo hluboký umělecký dojem, radost i vlastenecké cítění.

V některých posádkách vojenských pluků psali i vlastní písně k pobavení, ale také třeba k oslavě svého pluku. Jedním z příkladů je pěší pluk č. 3 arcivévody Karla, jehož příslušníci – tzv. Karláci – si složili speciální plukovní píseň. Slova vypovídají o vojenské hrdosti a vyjadřují i jistou výzvu k odvaze. Viz například první ze čtyř slok jedné plukovní písně. „My třetáci, my jsme kavalíři, naše sídlo v městě Brně jest. My se nikdy zabít nedáme, my děláme svému pluku čest! Heslem našim vždycky buď, ať žije třetí pluk a jemu sláva buď, carara vždycky buď, ať žije třetí pluk a jemu sláva buď!“¹⁴⁵ Během války vznikala takových písní vyjadřujících pocity a život vojáků celá řada, např. *My jdeme na Rusa, nevíme proč* nebo *Tak začala válka na Itálii*.

Ovšem vojáci si krátili čas i jinými způsoby, nejen hudbou. K dalším oblíbeným uměleckým činnostem patřilo výtvarné umění. Obyčejní vojáci si rádi kreslili a malovali. Navíc během války byla povolána i řada malířů. V dopisech od Františka Michalce můžeme číst o jednom jeho podřízeném – Františku Charvátovi, který patřil mezi slavné výtvarné umělce. Ani během války ho neopustila touha malovat. Kromě vlastního malování dospěl postupně i k tomu, že učil své spolubojovníky; mezi nimi i Františka Michalce, který o něm v dopisech píše svým blízkým.¹⁴⁶ Dalším významným českým umělcem byl Bohumil Kubišta, který velel dělostřelcům ve vojenském přístavu v Pule. Úspěchy měl i na vojenském poli – během jedné operace se mu podařilo potopit francouzskou ponorku Curie.¹⁴⁷ Výtvarní umělci dokázali malovat navzdory válce a zanechali po sobě významná svědectví z bojů i zázemí. Ne vše se samozřejmě dochovalo, přesto jejich tvorba patří k dobrým zdrojům umělecky zpracovaných informací. Kromě klasičtějších malovaných děl k těmto uměleckým

---

¹⁴⁴ Ve spojených státech je znám také jako Edward.

¹⁴⁵ HORÁKOVÁ 2018, 184

¹⁴⁶ MICHALEC 2018, 90

¹⁴⁷ MICHALEC 2018, 92–93

zdrojům patří i kresby a malůvky nacházející se na lístkách polní pošty a v denících vojáků.

Další oblíbenou a hojnou aktivitou bylo fotografování. Rodiny i širší příbuzní se zajímali o své blízké na frontě, vojáci si chtěli mít čím připomínat své domovy a přátele. Fotografie zároveň nesloužily jen k civilním účelům, ale také k účelům válečným. Využívaly se např. k leteckému průzkumu a dalším činnostem důležitým pro vojenskou strategii. Mnoho fotografií se dochovalo v archivech, v knihách vzpomínek různých autorů a v domácích archivech obyčejných lidí jako památka na blízké, kteří ve vojenské službě padli, nebo i jako připomínka válečných let pro ty, kteří se vrátili, ale nikdy nezapomněli. V knize *Pradědova válka* od autora Františka Michalce, který sloužil u těžkého zásobování, jsou fotografie, které vesměs ukazují veselý vojenský život, na snímcích je často civilní obyvatelstvo. Většinou je posílal poštou rodině, aby o něj blízcí neměli strach a aby jim ukázal, že je v bezpečí.¹⁴⁸

Moderní technologie zprostředkovaly i další, novou odpočinkovou aktivitu – totiž film. Tehdy to byl ještě tzv. němý film. Mezi jednotlivé scény byla vložena okénka s textem, většinou v němčině. Titulky obsahovaly přímou řeč herců nebo vysvětlivky k ději. Promítání pro vojáky představovalo vítanou změnu a útěk před hrůzami války. Ve vzpomínkách Františka Mendla se píše, že za práci pro šéflékaře vojenské nemocnice dostal jako odměnu lepší jídlo a: „...volné vstupenky do večerního biografu. Šlo o němé filmy a denně na mne čekala početná skupina českých vojáků, abych jim překládal německé titulky. A to se zase nelíbilo německým návštěvníkům, okřikovali mne, abych nerušil!“¹⁴⁹

Nesmíme zapomínat ani na oblíbené koupání v řece, další z volnočasových aktivit, která kromě uvolnění a odreagování plnila i důležitou hygienickou roli.¹⁵⁰ Podrobněji se právě této stránce života vojáka budu věnovat později.

Pokud bychom měli nalézt něco, co zaručeně dokázalo chránit mysl vojáků před tíhou období nečinnosti prokládaných válečnými strastmi, byl to dozajista smích, humor a vtipy různého charakteru – především pak o svých kamarádech. V jedné své vzpomínce Egon Erwin Kisch vzpomíná na to, jak mu nezbylo vůbec nic. Zmizely přibory, jídlo, oblečení a další potřebné věci, jediné, co mu zůstalo v kapsách, byly zbytky tužky, zpola popsaný zápisník a identifikační pouzdro. V této špatné situaci jeden z vojáků nelenil a pověsil na jeden ze stanů tabulku s nápisem: „Zde se přijme slečna na byt a stravu.“¹⁵¹

---

¹⁴⁸ MICHALEC 2018, 78

¹⁴⁹ ČAPATA 2018, 129–130

¹⁵⁰ KISCH 1965, 70

¹⁵¹ KISCH 1965, 76

Vojáci si dlouhou chvíli dokázali krátit i pomocí vtipné korespondence. Václav Fencel společně s desátníkem Majerem vymysleli vzkaz, který založili do pošty. Do deníku si následně zapsal: „Měl jsem jednu nepoužitou pohlednici se šerednou babiznou, která měla na ústech zámek. Desátník Majer mi povídá: ‚Viš co, pošleme ji Edovi.‘ To byl ten fousatý svobodník Kubíček ze Všerad. Již trochu starší mladík, dosud svobodný. Majer navrhl oslovení: *Plivátko srdce mého! A já k tomu napsal verše: Kdybych byla bez košile a ty jen v košili, přece bychom se Edoušku pospolu těšili. Na závěr ještě nějaké rozpustilosti od Majera a místo popisu: Tvoje až do mokra roztoužená – hádej která? Místo odeslání jsem uvedl Všerady a černou tužkou jsem bezvadně nakreslil razítko pošty: Kozlan (Kožlany). Vsunuli jsme to mezi došlou poštu. Když potom v šeru krytu si každý pročetl své, povídá Majer: ‚Copak tys dostal, Edo, že se tak mračíš?‘ ‚To ta svině Vodakojc. Já jí ale dám!‘ Načež byl o lístek všeobecný zájem a z toho různě vtipné poznámky, než si někdo všiml, že razítko (jinak přesně udělané – podle stejně velkého obvodu světelné nábojnice) je asi nakresleno tužkou. A teď, kdo? Eda dlouho nehádal a hned označil mne s Majerem, jako pravděpodobné pachatele. Samozřejmě, že jsme se nepřiznali. Nakonec to však Eda přijal jako kamarádský žert a nehněval se.“¹⁵²*

Tyto vtipy byly prosté a neškodné, ale v některých případech se mohly doslova změnit v katastrofu. „Během jednoho večera v březnu 1917 nadporučík doktor Tentor, který měl službu na radiové stanici, kde se přijímaly zprávy od Italů, odeslal zprávu o tom, že italští vojáci se vzbouřili a odcházejí z fronty. Zpráva došla do kanceláře generálního štábu a přes vojenskou hierarchii se dostala až k arcivévodovi Evženovi. Ten se rozhodl odeslat ji do Vídně. Když přišel službu konající nadporučík s tím, že válka s Itálií skončila a další den to bude napsané ve všech novinách, uvědomil si nadporučík Tentor, co provedl. Vysvětlil, že si zprávu vymyslel z dlouhé chvíle a není pravdivá. Jejím zveřejnění se nakonec podařilo zabránit a krom zákazu používání kancelářského vybavení pro soukromé účely neměla žádné další dopady.“¹⁵³

Způsob trávení volného času se ovšem nezměnil jen vojákům na frontě. Válka měla dopad i na aktivity těch, kteří působili v zázemí. Zároveň tu stále byla snaha využívat okamžiků a možností, které doba navzdory válečné situaci dovolovala. Vojáci, pokud mohli, chodili do kaváren, divadel, kabaretů, ZOO a dalších podniků, aby se alespoň na krátkou chvíli oprostili od myšlenek na válku.¹⁵⁴ Podle dochovaných fotografií se věnovali i

---

¹⁵² FENCL 2017, 37

¹⁵³ MIKOLÁŠOVÁ-KOŘENSKÁ 2019, 119–120

¹⁵⁴ HORÁKOVÁ 2018, 122–123

sportovním aktivitám, např. sáňkování, chodili rybařit, na procházky do parků, navštěvovali zříceniny apod.¹⁵⁵

4.4.1. Četba a korespondence

Vojáci se snažili po celou dobu svého nasazení ve válce udržovat vztahy se svými blízkými. Doručování pošty patřilo k nejdůležitějším událostem a na dopisy z domova často čekali velmi netrpělivě. Korespondence byla oboustranná, i rodina byla ráda za každou novou zprávu.

Během první světové války procházela veškerá pošta přes cenzurní úřady, které dopisy kontrolovaly. Pokud mělo psaní nějaký protirakouský charakter, pošta na místo určení nedošla. Pro cenzuru platila jasná pravidla, která se dodržovala. Dopisy musely pravdivě líčit události a nesměly mít žádný strategický význam, ať už současný, nebo budoucí. Nesměli se v nich jmenovat a označovat vyšší velitelé, nemohly obsahovat názory, technické specifikace a další vojensky důležité informace, které mohl protivník využít pro svou propagandu nebo vojenskou strategii či taktiku.

Během války existovaly ve všech bojujících zemích cenzurní úřady, které nebyly tajné a měly na starost vyřizovat a kontrolovat poštu vojáků. Prvním sítem byla autocenzura, důležitý prvek, poté následoval další článek, jímž byl velitel nebo cenzor u roty, pak přicházela na řadu polní pošta, která měla na starost třídít zásilky podle územní působnosti jednotek. Na místa úředníků těchto polních pošt byli většinou povoláváni úředníci pošty civilní.

Na území celého Rakousko-Uhersku působilo několik cenzurních míst. Centrální úřad se nacházel ve Vídni. Tento cenzurní úřad se zaměřoval na zásilky speciálních osob, které měly přístup k citlivým materiálům. Kromě toho měl vídeňský úřad přístup k poště zajatců, která proudila přes neutrální země. Vytvářely se zde speciální falešné poštovní lístky kvůli zjištění nepřátelských sil. Pro tento postup se vžil název „ofenzivní cenzura“.¹⁵⁶

Pro vojáky byla pošta zdarma stejně jako balíky. Listovní zásilky měly dvě podoby. Ta první byla ve formě kartičky z růžového papíru. Na tyto kartičky se kromě samotného sdělení psalo jméno a adresa odesílatele i příjemce a datum. Pokud byl adresátem příslušník armády, bylo třeba doplnit také jeho jméno a hodnost, číslo pluku (pochodového praporu pluku) či jiné jednotky a následně podřízené roty. Nakonec se vyplnilo číslo polní pošty. Civilisté na místo pro známku napsali Feldpost.¹⁵⁷

---

¹⁵⁵ TRÍSKA 2001, 110

¹⁵⁶ MICHALEC 2018, 9

¹⁵⁷ MICHALEC 2018, 19

Druhým typem byl pak standardní dopis. Pokud se tyto dopisy odesílaly z fronty, nesměly být zalepené ani zapečetěné, aby cenzor, který měl na starost odchozí poštu, mohl vidět, zda se v zásilce neschovává nějaký podvrtný text. Pro ilustraci uvádíme příklad jednoho takového podvrtného až zrádcovského dopisu, který byl adresován na italskou frontu: „Srdečný pozdrav z Letovic přeje Míla. Nazdar přítelíčku! Nevíš-li si rady, jak jim prásknout do bot, přijed' domů a pak se na tom domluvíme! Zatím Nazdar! Zdraví Tě Tvůj starý přítel z vojny Míla, Kamil Kolář.“¹⁵⁸

Kromě kontroly pošty docházelo i k cenzurování tiskovin, nikoliv však kvůli obsahu, ale z důvodu národnostního. Tuto situaci ilustruje následující příklad. Do polní nemocnice na italské frontě přišla zásilka knih o Francouzské revoluci pro české vojáky. Když se to dozvěděl cenzor (Němec), ptal se svého maďarského kolegy, co by s těmito knihami udělal on. Když se kolega dozvěděl, že jsou adresovány Čechům, odpověděl, že se mají zničit.¹⁵⁹

Ve vzpomínkách Františka Horečka najdeme příklady rozmanitých druhů dopisů od pisatelů různých národností, příklady jejich technické stránky, grafiky a v neposlední řadě tu nalezneme i samotný obsah psaní. Zaměříme-li se na pravopis, dosáhli čeští vojáci v průměru vzdělanosti páté třídy obecné školy. Ostatní slovanské národy v průměru vzdělanosti třetí třídy obecné školy. F. Horečka dále rozebíral, že u těchto národů – zvláště Poláků a Rusínů (Ukrajinců) – je řada negramotných, z toho důvodu bylo do jednotek tvořených těmito národnostmi převeleno mnoho českých a německých důstojníků poddůstojníků i specialistů.¹⁶⁰

Z dopisů poslaných na frontu se dochovalo jen minimum, protože vojáci neměli možnost si korespondenci uskladnit. Dopisy odeslané z fronty se nám dochovaly ve větší míře. V dopisech z frontové linie většinou vojáci psali, že jsou v pořádku a nezranění. Ve vzpomínkách dělostřelce Jana F. Třísky před akcí „Průlom u Caporetta“ dostali vojáci lístky polní pošty s textem ve 12 různých jazycích mocnářství, který zněl: „Jsem zdrav a v pořádku.“ Jakékoliv dopisování dalších poznámek bylo zakázané. Každý dostal přiděleno deset těchto lístků, následně se měla jen vyplnit adresa a přidat podpis.¹⁶¹ Tento typ psaní měl jediný účel, totiž zajistit, že nebude prozrazena nadcházející ofenziva, která znamenala velký průlom na italské frontě, a současně mělo uklidnit rodinné příslušníky. Obvyklé dopisy, jaké vojáci posílali domů, vesměs sdělovaly, že se pisatelé mají dobře.

V následujících řádcích se budu věnovat dopisům od Františka Michalece, který sloužil

---

¹⁵⁸ VALNÍČEK 2014, 17

¹⁵⁹ MIKOLÁŠOVÁ-KOŘENSKÁ 2019, 145–146

¹⁶⁰ HOREČKA 1932, 31–33

¹⁶¹ TRÍSKA 2001, 66

jako velitel zásobovacího oddílu a prošel celou válkou, doslova od prvního do posledního dne. Každé jeho psaní začíná oslovením „Milá Aničko“ a končí pozdravem „Líbá František“ nebo „Líbá vás František“ či podobnou formulací tohoto typu.¹⁶²

První dopis pochází ze 4. srpna. 1914, kdy se jeho pisatel přesunoval na nové pozice, po něm pak následují další. „...po dlouhém trapném putování v kytláku, první, druhé a třetí třídě jsme se sem přeci jen šťastně dostali a zůstaneme nejspíš prozatím zde, já snad as 6 km za městem. Představený jest velice hodný, známý z posledního cvičení. Bližší určení prozatím nevím, zítra dozvím se více. Ještě mnoho kamarádů přijíždí za námi.

10. 8. 1914

Odpusťte mně všichni, že jsem tak dlouho žádnou zprávu o sobě neposlal. Neměl jsem vůbec času, ba ani na jídlo a spaní čas nebyl. Nejedl jsem třeba celých 24 hodin a stačila mně i jedna hodina na vyspání. Vypravil jsem celý Sanitatsanstalt, 20 erárních vozů čtyřspřežních a předal je sanitě. Pak jsem přebral 150 civilních vozů, odvedl je asi čtyřikrát a nyní je po troškách předávám tam, kde je potřebují. Sám s nima nejedu, jsem při eskadronkomandu. Z vojny zde žádných zpráv nemáme, ačkoliv někteří slyšeli několikrátě hřímání děl. Já neslyšel ale dosud ničeho. Co se s námi bude dále dít nevím, ale dlouho tu nezůstanem.

24. 8. 1914

Včera obdržel jsem Tvůj třetí lístek a z toho soudím, že nyní pošta začne pravidelně pracovat. Z lístku ale vidím, že nevíš pranic o tom, co dělám a kde jsem... jsem přidělený u Divisionkomanda a nemám proto sám žádné vojáky ani žádné vozy. Zde nás je 5 všichni Češi a práci nemáme posud žádnou. Pod naše komando náleží ještě několik formací, ale o tom psát se nesmí; s těmi nemám nic společného. Nesmím také psát o našem pohybu, ačkoliv dosud byl jen zcela malicherný. Jsme stále jen každou chvíli připraveni ve dne i v noci k pochodu...

Jíme s vojáky, tu a tam si ovšem přilepšíme a spíme v čistých postelích. Zprvu ovšem, kdy jsem dával dohromady Sanitatsanstalt, jsem spal vždy asi 2 hod., jen ve voze, ale teď už je zase dobře. Ve městě jsem dosti často za různými záležitostmi. Vymohl jsem Ti tam také podporu, kterou Ti asi už zaslali a kterou pravidelně měsíčně obdržíš. Sám jsem také poslal domu 300 K, snad už je máš...

Můžeš psát dopisy zalepené, ale adresa musí být dle předpisu. Svoje jméno jako odesílatele nesmíš vynechat. Piš také datum.¹⁶³

Tyto dopisy Františka Michalce z prvních měsíců války – a našli bychom mnoho

---

¹⁶² MICHALEC 2018, 160

¹⁶³ MICHALEC 2018, 15

podobných od jiných pisatelů – nám ukazují, jak se vojáci psychicky připravovali na válku a nejistotu, která je čekala, a zároveň se v nich popisuje, co se smí napsat, aby dopis prošel cenzurou. V posledním uvedeném dopisu z tohoto měsíce psal František Michalec v rámci možností o své pracovní činnosti během dne. Snažil se tím uklidnit svou manželku, zároveň jí také dává instrukce, jakou podobu má mít správné psaní, aby se k němu dostalo.

Je velmi zajímavé sledovat, o čem psali rodinní příslušníci svým blízkým na frontu. V knize *Vzpomínky na Velkou válku* od Svatopluka Valníčka jsou dochované útržky z dopisů, které mu posílali jeho přátelé a rodiče. V jednom z nich se kombinuje psaní od jeho kamaráda z dětství, který vstoupil k dominikánům, a pozdravení od jeho matky z roku 1917: „Ave Maria! Olomouc 17. III. Milý Vašíčku! Pamatuješ se ještě na poslední prázdniny, které jsme trávili společně v Husovicích? Tehdy jsme dělali hrdiny a zpívali: ‚Až pomašírujem, brněnskou branou ven...‘ Ale to stihlo jen Tebe, mně bylo jinak souzeno. Se slzou, i když ne v oku, tedy jistě v srdci odcházíš za povinností, nemaje tušení o tom, co Tě čeká. Víš dobře, jak jsi svým rodičům drahý, nejstarší syn a víš, že všichni si nejen přejeme, ale také Boha prosíme, aby ses zdráv vrátil. Však nevyzpytatelný jsou cesty Páně. Přijdou těžké chvíle a okamžiky na bojišti, co ten život na zemi je a kdy ze rtů žhavých skane modlitba, které Tě rodiče učili, na modlitbu, která Tě potěší, posílí a povzbudí. Nezapomínej na Boha a On nezapomene na Tebe. Těch několik řádků posílám Ti na rozloučenou, nemoha se s Tebou rozloučit osobně. Buď ubezpečen, že budu na Tebe v modlitbách a zvláště při sv. přijímání – přistupujíc každý den ke stolu Páně – vzpomínat. Dejž Bůh, abychom se zase ve zdraví uviděli! S upřímnou vzpomínkou Tvůj věrný přítel fr. Vojtěch M. Stárek, O. P.“¹⁶⁴

Na opačné straně karty je vzkaz od jeho matky: „Zasměješ se asi mému dopisu, je to nesouvislé, já píši tak, jak vzpomínám při vaření. Buď tedy zdráv, drahý synu můj, piš co nejvíce a listy označuj číslicemi, jako my, abychom věděli! Zda dojdou všechny, či ztratí se který. Líbá Tě a žehná Ti Tvá Tě milující máma. Pozdrav ode všech, zvláště od kočičky naší! Pa!“¹⁶⁵ Tato korespondence se nám dochovala díky tomu, že Svatopluk Valníček dopisy přivezl během dovolené domů a ty pak zůstaly v jeho rodném Brně.

Obsah dopisů se v průběhu války měnil. Na začátku byly plné naděje na brzké ukončení války, v posledním roce už odrážely špatnou hospodářskou situaci. V dopise z 11. 10. 1918 od Františka Michalece domů je vidět smutek z dalšího „bezmasého dne“:

„Milá Aničko, stala se nám tu zvláštní věc. Byl jsem právě dlel na parkplacu a slyším shůry Gandona strašně křičet a nadávat, a to on dělá málokdy. A když jsem pak šel nahoru,

---

¹⁶⁴ VALNÍČEK 2014, 16

¹⁶⁵ VALNÍČEK 2014, 16

viděl jsem vzácné divadlo. Naše chata leží na kopci, nebo lépe řečeno na velké stráni, takže je ze země snadný přístup do kuchyně i chléva, ale též na půdu. Strop je jen docela lehký, trochu latěk omítnutých maltou. Strejc pásl 2 naše krávy kolem chaty a jedna se šla ze zvědavosti podívat na půdu Nejdřív se probořila předníma nohama a pak zadníma a spadla k nesmírnému leknutí celého kuchyňského personálu do kuchyně, vzala ovšem půl stropu s sebou. Krávu i strop ovšem brzy z kuchyně vyklidili a pasák dostal při tom také svůj díl. Krávě se bohužel nestalo nic, a tak nám ty bezmasé dny, které jsou právě teď na řadě, potvrzují dále. Zde nám prší dál a ani noviny nechtějí nic potěšujícího přinést a ani koncert nechce přestat, tak skoro přestáváme doufat... Všechny vás srdečně zdraví a líbá Váš František.“¹⁶⁶

Tento dopis nám dokládá nouzi, která panovala v závěru války. Bylo těžké uspokojit základní potřebu všech lidí a spolu s tím i armád, tj. nakrmit vojáky. Je také svědectvím o ztrátě bojové morálky.

Kromě dopisů máme i další písemné prameny, totiž deníky. Armáda vojákům poskytovala deníky standardizované, podobně jako lístky polní pošty. Notesy měly formát A5 a pro jejich používání platily stejné podmínky jako u lístků polní pošty, na psaní sloužilo několik druhů tužek, bez inkoustu. Vojáci se snažili do deníků zapisovat každý den, pokud to bylo jen trochu možné. Ovšem v průběhu války nastalo nemálo situací, kdy se psát nedalo. Vojáci z pochopitelných důvodů nemohli dělat deníkové záznamy při bojovém nasazení, pokud měli na starosti nějakou pracovní činnost, často jim v psaní zabránily různé události nebo zranění, které dokázalo vojáka vyřadit nejen z boje i na několik týdnů.

Některé z mnou sledovaných knih byly sepsány právě formou deníku, kdy zápisky vznikaly v zásadě po dnech: *Deník vojína* od Václava Fencla nebo *Vojákem pražského sboru* od Egona Erwina Kische. Další ze zmiňovaných knih, konkrétně *Zapomenutá fronta* od Jana F. Třísky, nemá přímo deníkovou formu, byť z deníku vychází, ale je strukturována podle časových období, které zachycovala.

Kromě výše zmíněných deníkových zápisků vznikaly také vojenské povídky nebo romány. Nesmíme samozřejmě zapomínat ani na vydávané noviny. I ty však byly, stejně jako ostatní tiskoviny, cenzurované.¹⁶⁷

4.5. Duchovní život

Z historických pramenů víme, že život v mocnárství poměrně významně ovlivňovalo náboženství. Na území monarchie působilo vícero náboženských směrů, byla tu katolická i

---

¹⁶⁶ MICHALEC 2018, 201

¹⁶⁷ TRÍSKA 2001, 76

luteránská církev, židé i muslimové – drtivá většina z posledně jmenované skupiny pocházela z Bosny a Hercegoviny. Každá z těchto náboženských skupin měla svého duchovního vůdce. Katolíci a luteráni měli faráře, židé rabíny a muslimové imámy.

Existence duchovní správy v rámci rakouské armády se datuje až do středověku, nicméně teprve od roku 1618 se kněží pravidelně připojovali ke každému tažení.¹⁶⁸ V roce 1914 už existoval propracovaný systém vojenské duchovní správy, kterou mělo na starost duchovní oddělení ministerstva války. Nejvyšší vojenská hodnost duchovního byl apoštolský polní vikář, kterého jmenoval císař a potvrzoval apoštolský stolec. Tento polní vikář pak sloužil i jako vojenský představený všech vojenských duchovních a vyznání v rakousko-uherské armádě.¹⁶⁹ Pod ním pracovali tři členové polní konzistoře, dále polní superior na sborových velitelstvích, na další úrovni pod nimi byli polní kuráti a kněží.

Pro duchovní službu na vojenských školách se vyčleňovali akademičtí faráři a duchovní profesorští faráři, kteří se zodpovídali přímo apoštolskému vikáři. Vzhledem k tomu, že na menších posádkách bylo speciálně určených kněží nedostatek, museli zde vypomáhat i civilní kněží.

Nekatolická vyznání měla své vlastní duchovní, kteří sloužili jako aktivní vojáci nebo jako zálohy. Z tohoto důvodu byli až do vyhlášení mobilizace ne-vojenskými duchovními.¹⁷⁰ Mezi nejpočetnější skupiny nekatolických duchovních patřili členové kalvínského a augsburského vyznání víry. Vedení zajišťovali tzv. senioři, pod ně spadali polní kuráti, duchovní profesori a duchovní zálohy.¹⁷¹ Další náboženskou menšinou byli muslimové, kteří se do rakousko-uherské armády dostali po okupaci Bosny a Hercegoviny. Tehdy vznikly nových pluky, jejichž základem byli právě vojáci vyznávající islám, a bylo nutno zajistit i jejich duchovní potřeby. V 80. letech 19. století pak vznikl úřad vojenského imáma, který sloužil právě muslimským vojákům.¹⁷²

Poslední náboženskou menšinou byli židé. Duchovními této náboženské menšiny byly polní rabíni, kteří však byli v záloze a do vojenské služby měli nastoupit až v době mobilizace a válečného stavu. Do té doby byli civilními rabíny.¹⁷³

I přes veškerou snahu se posléze ukázalo, že počet aktivně sloužících duchovních všech vyznání nepostačoval k zajištění duchovní správy ani před mobilizací, ani během války. Byly

---

¹⁶⁸ FLOSMAN 2018, 113

¹⁶⁹ FLOSMAN 2018, 94

¹⁷⁰ FLOSMAN 2018, 81–84

¹⁷¹ FLOSMAN 2018, 92–93

¹⁷² FLOSMAN 2018, 94

¹⁷³ FLOSMAN 2018, 93–94

proto povolány další stovky duchovních pro službu na frontě nebo v zázemí.¹⁷⁴

I přes to, že náboženství hrálo na území říše velkou roli, nacházíme ve vzpomínkách pamětníků jen velmi málo informací o duchovním životě prostých vojáků. Víme ale, že ve válečné době polní plukovní kuráti vojáky všude doprovázeli, snažili se poskytnout jim potřebnou duchovní podporu i poslední přijímání, pokud to bylo nutné. Polní mše se během války odehrávaly zřídka kdy, většinou se však sloužily před bitvou.¹⁷⁵ Probíhaly buď přímo pod širým nebem, nebo v nějaké místnosti či ve stavení, které si vojáci vybudovali, když se bojovalo v pozičních bojích, využívalo se i objektů, které už na místě stály.

Z toho, co se můžeme dočíst ze vzpomínek a vojenských záznamů, je patrné, že nejdůležitější roli hrálo katolictví. Během mobilizace a krátce po ní byly pořádány speciální mše, které měly rakousko-uherské armádě zajistit boží ochranu a vítězství. V zázemí bylo každou neděli povinné volno, aby se vojáci mohli zúčastnit mše. Ty se konaly přímo v kostelech. Václav Fencl tyto pochody do kostela popisuje následovně: „V neděli jde celá posádka s hudbou do kostela. Bez ohledu, jakého je kdo vyznání. Stejně většina zůstává venku, nevejdou se tam. Je to spíše vojenská paráda zpestřená při návratu defilírkou (předvádění vojáků před místními občany – pochod, hudba, zpěv).“¹⁷⁶

Slavnostní pochody do kostela se pořádaly ve všech vojenských posádkových městech. Ve vzpomínkách Jana Třísky se např. píše, že v době, kdy prodělával výcvik v Olomouci, se této povinnosti vyhýbal, aby mohl tajně navštěvovat svou manželku, která byla ve Vídni. Během příprav k pochodu na frontu bylo povinné projít zpovědi z hříchů. Zprávy o modlitbách přímo v poli nebo o polních mších se ve vzpomínkách prostých vojáků objevují jen málo. To ale neznamená, že k nim nedocházelo; to ostatně dokládá i úsloví „v zákopech se modlí každý“. Během důležitých církevních svátků se pak vojáci snažili dodržovat alespoň základní tradiční zvyklosti, např. na Vánoce obstarávali vánoční strom. Během těchto svátků zároveň také dostávali lepší jídlo. V zázemí se někdy stávalo, že v místě působící vojáci, kteří měli kapelu, byli požádáni místním duchovním o hudební produkci při procesích.

Ve vzpomínce Václava Fencla v červnu 1918 se píše: „Požádal hejtmana o propůjčení hudby na slavnost Božího těla a že by se též mohlo zúčastnit vojsko. Nu, stalo se. Ale hudba neměla žádné poutnické pochody, jaké se hrají při procesích. Vítek si však pohotově vypomohl. A tak první pochod zazněl: *Hranice vzplála*. Kdyby tak, byl věděl katolický farář a zbožní Tyroláci, při jaké kacířské písni si vykračují. Další byla *Škrunda už je nebožtík*. Tato je

---

¹⁷⁴ FLOSMAN 2018, 174

¹⁷⁵ FLOSMAN 2018, 181

¹⁷⁶ FENCL 2017, 54–55

ovšem hospodská, krajně nevhodná, ale nápěv má vhodný rytmus. Zde slova nikdo nezná. Nelze však vystačit se dvěma pochody při obchůzce kolem polí, kde na křižovatkách byly postaveny oltářiky. Další písňe hráli naprosto světské jako: *Měsíček svítí, já musím jít za pannou...* a další podobné. Jen rytmus se přizpůsobil pomalému pochodu. Zbožní věřící byli spokojeni a pan farář také.¹⁷⁷

U této vzpomínky si nejsem jist, jak ji správně interpretovat. Nicméně shodneme se bezesporu na tom, že zde lze vidět snahu prostých českých vojáků vyhovět věřícím, kteří bydleli poblíž fronty. Žádné další zmínky o duchovním životě ve válečných dobách se mi v materiálech, ze kterých ve své práci vycházím, nalézt nepodařilo.

4.6. Hygiena

Velmi důležitou roli v životě na frontě, v nemocnicích i na štábech hrála hygiena. Zejména v prvních dvou jmenovaných oblastech to představovalo velký problém. O nedostatečné hygieně v poli i v nemocnicích svědčí mnoho vzpomínek. V poli byl tento problém řešen koupelemi a speciálními stanicemi určenými k očištění. V nemocnicích pak tento problém vyvstával kvůli tomu, že mnohdy nebyly k dispozici lepší a větší prostory, jindy jej způsobovalo větší množství zraněných, než se původně očekávalo. Na štábech, pokud se jednalo o střední a vyšší velitelské struktury, se tento problém nevyskytoval.

Václav Fencel jako vyškolený zdravotník vzpomíná, jak na začátku dubna stavěl lázně: „3.4. – za několik dní měli pro nás zdravotníky jiné určení a to postavit lázně ve středisku Biblo. Dovezli nám prkna, hranoly a jiný materiál. My pak v úloze tesařů jsme se pustili do stavby za vedení technika kadeta-aspiranta-Němce. A šlo nám to kupodivu dobře, neboť s pilou, sekyrou a dlátem se brzy člověk naučí zacházet. Nikdo nás nehonil. Dle kadetova plánu jsme nejprve zapustili na břehu potoka potřebný počet pilotů ze silnější kulatiny. Na tyto základy jsme pak umístili dřevěnou kostru stavby. Byla připojena kotelná s čerpadlem, desinfekční místnost (tzv. odvěšivárna) a velká oblékárna vedle menších pomocných komůrek. Horká voda měla být rozváděna potrubím do příslušných míst. Také jsme zřídili poblíž tzv. artézku studnu, jejíž nastavované roury jsme zaráželi do země pomocí bucharu (kámen) zavěšeného v trianglu (trojúhelníku). Práce nás celkem bavila při pohodlném tempu, tak bychom byli ochotni přečkat zde i celou válku.“¹⁷⁸

Práce na stavbě lázní pokračovaly i po datu uvedeném ve vzpomínce a trvaly něco málo

---

¹⁷⁷ FENCL 2017, 54–55

¹⁷⁸ FENCL 2017, 18–19

přes měsíc. V zápiscích ze dne 14. května 1916 autor oznamuje, že stavbu téměř dokončili a on nastupuje do zákopů.

Takové stanice k očištění vojáků byly velmi důležité proto, aby vojáci vracející se z fronty měli možnost zbavit se špíny. Stejný voják popisuje, jak probíhal život v zákopech a konkrétně i jak probíhala dezinfekce vojáků. „Jednou za tři týdny /dle možností/ jdou vojáci v menších skupinách do desinfekční stanice v Burkanowe, kde se osprchují. Při tom oděv a prádlo se vloží hromadně do desinfekční komory, kde má být zbaveno cizopasníků.“¹⁷⁹ Tato střediska se také někdy stávala cílem dělostřelectva.

Odvracenou stránkou bylo, že tyto desinfekční pece, kam se ukládalo prádlo, oblečení a jiné druhy textilií, občas nepracovaly tak, jak měly. Následkem toho se prádlo buď připálilo, nebo rovnou spálilo takovým způsobem, že se prakticky nedalo dále používat.¹⁸⁰ V takovém případě bylo nutno ho vyměnit.

Výměna oblečení ani „pečení“ nicméně stejně neměly dlouhodobý efekt. Ze vzpomínek se dozvídáme, že cizopasnici měli úplně čisté prádlo v oblíbě a rádi do něj přelézali ze starého oblečení, které už se jimi doslova hemžilo. Život na frontové linii byl náročný a vojáci kromě malých škůdců museli čelit i hlodavcům, kteří jim brali jejich zásoby. Václav Fencel vzpomíná, jak je na italské frontě trápil hlad a stěžuje si v souvislosti s tím i na místní hraboše. „Hlad asi mají také velcí polní hraboši, kterých zde je plno, docela drze po nás běhají, když spíme. Abychom si před nimi uchránili chléb, zavěšujeme jej na dráty u stropu, jako salám. Ale i tak to musíme střežit, protože ty potvory myši jsou odvážné jako akrobati. Běhají na plechu pod stropem, vystrkují žádostivě se pohybující rypáčky a spouštějí se na kořist.“¹⁸¹ Tyto nevídané návštěvy nebyly jen specifikem italské fronty, pravidelně dělaly společnost vojákům na všech bojištích. Jediné, co se mohlo lišit, byly konkrétní druhy, například na západní frontě si vojáci stěžovali zejména na krysy, nicméně bez ohledu na typ hlodavce tento problém umocňoval už tak těžkou situaci.

Zřizované koupelny nebo koupele byly v některých případech velmi primitivní, prováděly se např. improvizované koupele v řekách a dalších vodních tocích.¹⁸² Doktor Marek ze 133. pěšího pluku byl posedlý hygienou. V roce 1918 sloužil v Itálii a podle vzpomínek doktora Jana Kořenského se rozhodl: „...zařídít pro vojáky sprchu. Nestálo mu v cestě ani to, že jsme žili ve vesnici značně primitivní, kde místní obyvatelé neměli ani obyčejnou plotnu. Vařili si uvnitř svých příbytků přímo na ohništích, nad kterými měli zbudovaný komín, kterým z domu

---

¹⁷⁹ FENCL 2017, 22

¹⁸⁰ MIKOLÁŠOVÁ-KOŘENSKÁ 2019, 143–144

¹⁸¹ FENCL 2017, 57

¹⁸² MICHALEC 2018, 77

odcházel kouř. Jeden z domků měl jakousi kůlnu s průjezdem, a ta přišla mému kolegovi vhod. Opatřil si konev s kropítkem a dlouhou hadici, kterou oba konce konve spojil. Potom museli vojáci nahoru do průjezdu přistavět žebřík a jeden z nich zůstat nahoře. Ostatní mu nosili nahoru po žebříku teplou vodu. Tu on přeléval do konve a hadicí nechal téct z kropítka. Dole stála řada vysvlečených vojáků a jeden po druhém se sprchovali.“¹⁸³

Mezi důležité oblasti hygieny patřila nemocniční a zdravotní zařízení, ve kterých se vojáci léčili. V polních obvazistiších byly nemocniční podmínky poměrně katastrofické. Egon Erwin Kisch popisuje sanitní stanoviště nacházející se v rozbořeném pravoslavném kostele; ležel tu na slámě.¹⁸⁴ Na podobných místech se poskytovalo jen základní ošetření. Následně byli vojáci přesunuti do zázemí. Nemocnice se z hygienického hlediska dělily na dvě základní skupiny: ty, které vyhovovaly standardům, a ty, které standardům nevyhovovaly.

Co si konkrétně představit pod těmi nevyhovujícími. Podle dochovaných vzpomínek bylo takových zařízení jen několik. Na začátku války vznikla řada nových polních nemocnic, které zpočátku nefungovaly tak, jak měly.

Bohuslav Bouček ve svém zápisníku píše: „Sterilního materiálu nemáme – to co bylo v Srbsku, tak úzkostlivě zachováno. Lékaři nejsou chirurgy, nemají potřebné erudice. Všechno má spravit jodová tinktura; každá rána se má zbavit infekčního agens jodem, tedy se tinkturou nešetří. Rozsáhlejší poranění rukou se koupají v hypermanganu, v umyvadlech, která z nouze slouží jako hnisové mísy. Na předloktí a na nohy už není nádob. Ještě máme k dispozici jodoform, dermatol, a já jsem předepsal borovou a lúpisovou mast, též hydrogenhydroxid. A to je všechno. Pardon, ještě na čištění všeho toho svinstva lahvičku benzínu. Následky toho ovšem byly v prvních dnech patrné, pokud ovšem ranění zůstali u nás ležet; většinu jsem však neviděl, byli posíláni ihned dál. Naproti tomu však jiní, těžce ranění, zůstali s původním obvazem, dokonale stagnující končetinu 6 až 8 dní nepřevázání, ač prošli paterýma rukama. Resulát – amputace. Dělalí jsme jich šest. Průběhy horečné. Definitivní resulát ovšem neznám – všechny jsme poslali pryč. Bože, toho svinstva, co jsem musel očistit, vidět, a což se nedalo teprve odstranit a čemu jsem nemohl zabránit! Jaký jen strašný dojem to byl vidět ty prohnisané obvazy a oteklé končetiny, hnisem prosáklá prostěradla a slamníky.“¹⁸⁵

Navzdory těmto až hrůzostrašným podmínkám pro pacienty i lékaře se lékařská péče

---

¹⁸³ MIKOLÁŠOVÁ-KOŘENSKÁ 2019, 144

¹⁸⁴ KISCH 1965, 249–250

¹⁸⁵ BOUČEK 1998, 17

postupem času zlepšovala. Václav Fencl ve vzpomínkách popisuje své první frontové zranění, které utřzil během Brusilovovy ofenzivy, a pobyt v polní nemocnici v Satu Mare; byla to jeho druhá hospitalizace. Říká o ní, že pacienti si tuto nemocnici budou nadosmrti pamatovat. „V noci jsme téměř nespali. Lovili jsme štěnice, které lezly po stěnách na strop a pádem se spouštěly na postele. Asi se jim po kovových nohách postelí špatně šplhalo. Člověk se neubráníl zdřímnutí, a tak jsme ráno vstávali z postelí palčivými puchýři.“¹⁸⁶

Ve vzpomínkách z pozdější doby už se tyto špatné nemocnice objevují jen zřídka. Zároveň platilo, že se problémová zařízení snažila své nedostatky před kontrolami skrýt. MUDr. Jan Kořenský míval na starost doprovázet nejvyššího velitele lékařského oddělení na ministerstvu války, když tento muž přijel na velitelství jihozápadní fronty. Tuto inspekci vyprovázel i do rezervních nemocničních zařízení. První dvě ze tří plánovaných nemocnic měly vše v pořádku. Třetí však sídlila ve škole a měla zde dřevěné baráky pro vojáky, kteří přicházeli přímo z fronty se svrabem, zavšivení a špinaví. Tato část se neměla inspekci ukazovat. Díky zásahu doktora Kořenského se kontrola v těchto barácích nekonala.¹⁸⁷

Jak už bylo řečeno výše, po počátečních problémech se i v těchto nemocnicích dal provoz postupně do pořádku. V deníku Václava Fencle čteme, že byl po svém zranění poslán do nemocnice v Podhájích, která byla zřízena v soukromých domech. Byla vybavena jako jakákoli jiná nemocnice. Pacienti byli po příjmu umyty, dostali nové oblečení, byla jim ošetřena zranění. Po přesunu do třetí nemocnice, stále kvůli prvnímu zranění, se dostal do zařízení Červeného kříže v Nagy Károly. Zde bylo vše v pořádku, nemocnice byla umístěná v kasárnách a bez štěnic.¹⁸⁸

Jak už bylo naznačeno, hygienu vojáci na frontě prováděli velmi nepravidelně. Někdy se koupali v řekách, ale to bylo možné pouze v letních měsících a za frontovými liniemi, aby je nepřátelští odstřelovači nezabili.¹⁸⁹ Během bojů se koupali jen málokdy. O to více se poté o svou očistu starali, když měli možnost v zázemí nebo při dovolené doma; sem patřilo např. stříhání vlasů a vousů. Tříška popisuje svou první válečnou dovolenou. Když přijel z fronty, navštívil nejprve holiče. Ten ho nejprve vůbec nechtěl ostříhat, ne snad proto, že se jednalo o frontového vojáka, ale kvůli obrovskému množství cizopasníků. Po ostříhání se setkal s manželkou, následně odešel do veřejných lázní v sousedství, kde provedl další hygienu.¹⁹⁰

Bylo by velmi zjednodušující vnímat hygienu jen jako „zkrášlovací“ proces. Šlo o zcela

---

¹⁸⁶ FENCL 2017, 26

¹⁸⁷ MIKOLÁŠOVÁ-KOŘENSKÁ 2019, 122–125

¹⁸⁸ FENCL 2017, 26–27

¹⁸⁹ KISCH 1965, 62

¹⁹⁰ TŘISKA 2001, 56–57

zásadní věc, kterou bylo potřeba řešit, aby vojáci mohli být v bojeschopném stavu, nebyli nemocní a dokázali účinně bojovat na frontě.

4.7. Ženy a jejich role

Mobilizace zasáhla do všech oblastí života, jednou z nich byly i partnerské a intimní vztahy. Odchod mužů do války provázelo loučení s manželkami a přítelkyněmi, museli se smířovat s tím, že už se třeba nikdy nevidí. To do značné míry záleželo i na tom, na jaké místo byl konkrétní voják odvelen. Na jedné straně byli muži odloučení od svých partnerek, na straně druhé existovala prostituce. Ta byla za monarchie legální, pokud se, kromě přijatelného věku a zdraví, splňovaly i určité zákonem stanovené podmínky.¹⁹¹ Velitelství pak toto poskytování sexuálních služeb považovalo za důležité, protože v něm vnímalo podporu vojáků a zajištění, že budou schopni další činné služby.

Manželky vojáků většinou zůstávaly doma. Pokud ovšem byli jejich manželé v zázemí, nikoli přímo na frontové linii, mohly dostat povolení a přijet za nimi. Toto se týkalo především důstojníků generálního štábu, kteří si mohli přivést své manželky do sídelního města posádky a vést běžný život. Této možnosti se hojně využívalo. Doktor Kořenský ve svých vzpomínkách píše o své svatbě. Oženil se během války v roce 1916 ve městě Mariboru. Na tuto událost přišli důstojníci z celého velitelství Jihozápadní fronty.¹⁹² Jeho manželka s ním po svatbě zůstala v místě, ve kterém sloužil, ovšem po relativně krátké době byla nucena odjet kvůli tomu, že se velitelství přesouvalo jinam, následně přišla ofenziva. Posléze spolu s manželkou důstojníka přijela znovu¹⁹³ a se svým mužem na místě zůstala do té doby, než otěhotněla.

Za manžely mohly přijíždět i manželky vojáků působících na nižších úrovních. Potřebovaly k tomu speciální povolení, které se vydávalo na hejtmanstvích.¹⁹⁴ Pokud byly ženy v Rakousku, mohly své manžely navštívit také před tím, než odešli na frontu.

Ženy během války rozhodně nezastávaly jen nějakou pasivní pozici. Podílely se na chodu válku ať už například tím, že pracovaly ve zbrojovkách, nebo jako součást Červeného kříže. Působily jako zdravotní sestry i jako lékařky a pomáhaly v nemocnicích.¹⁹⁵ Během války také vznikl ženský pomocný sbor. Byl založen v roce 1916 a měl na starost hlavně kancelářské

---

¹⁹¹ ČPATA 2018, 120

¹⁹² MIKOLÁŠOVÁ-KOŘENSKÁ 2019, 99–103

¹⁹³ MIKOLÁŠOVÁ-KOŘENSKÁ 2019, 111

¹⁹⁴ MICHALEC 2018, 93–99

¹⁹⁵ HORÁKOVÁ 2018, 141

práce.¹⁹⁶ Pro tyto ženské pomocné sbory vznikly v roce 1918 i uniformy. Ženy sloužily během 1. světové války také v C. a K. i v armádních bojových jednotkách. O těchto ženách sloužících na frontové linii se však nedochovaly žádné vzpomínky. Zmiňme alespoň jméno nejznámější ženy bojovnice v rakousko-uherské armádě – byla jí Marie von Very-Bognar.¹⁹⁷

Jak už bylo řečeno výše, ženy také legálně pracovaly jako prostitutky. Velitelství zřizovala tzv. Puffy (nevěstince), aby zajistili vojákům, kteří chtěli těchto služeb využít, ochranu a tím pádem i jejich bojeschopnost a zdraví. Tyto Puffy byly dvojího typu, jeden pro mužstvo, druhý pro důstojnictvo. Každý takový nevěstinec měl stanovený svůj řád, ve kterém se hledělo především na zdravotní stav prostitutek.¹⁹⁸

4.8. Dovolená

Pokud bychom měli zmínit jednu věc, po níž vojáci během válečné doby opravdu toužili – kromě samotného konce války –, byla to dovolené strávená doma. Vojáci si během ní mohli odpočinout a být aspoň na chvíli mezi svými. Dovolená přicházela až po určité době strávené ve službě, mohlo to být i na žádost z domova nebo od samotných vojáků za různým účelem, například kvůli výpomoci na polích, z rodinných důvodů nebo se jednalo o dovolenou zdravotní.¹⁹⁹ Další z příležitostí byla spojená s návratem ze zajetí a v neposlední řadě bylo možné si dovolenou i koupit. Byl to vysněný únik z nočních mūr fronty. Pokud se chystaly ofenzivní boje nebo přesun na frontu, mohli být vojáci z dovolené odvoláni. Zároveň tu však byla i možnost získat volno navíc po úspěšných rakouských ofenzivách nebo bojích.²⁰⁰ Takové případy ovšem nastávaly jen výjimečně.

Počet dní strávených na dovolené se počítal dvojím způsobem. V prvním případě se nezahrnovala cesta domů a zpět k pluku, ve druhém případě byla i samotná cesta už součástí dovolené.²⁰¹ Zaměříme se nyní podrobněji na jednotlivé druhy dovolených, respektive na konkrétní podmínky, za jakých bylo možné dovolenou získat.

Jedním z důvodů byla zemědělská pomoc. Ovšem dovolenou k výpomoci na polích dostávali jen vojáci, kteří pocházeli ze zemědělských oblastí. Václav Fencel byl z Jarova (okres Plzeň-sever). Když dostal tři týdny dovolené, rozhodně doma nezašel. Ve svých zápiscích si poznamenal, co dělal během prvních dnů:

---

¹⁹⁶ JUNG 2007, 81–82

¹⁹⁷ MICHALEC 2018, 103

¹⁹⁸ HORÁKOVÁ 2018, 140

¹⁹⁹ ČAPATÁ 2018, 90

²⁰⁰ TŘISKA 2001, 75

²⁰¹ TŘISKA 2001, 52, 60

„23. 4. – po třídní cestě vlakem jsem přišel dnes v sedmnáct hodin domu. Ani jsem se nemohl dočkat, až uvidím svou rodnou ves – Jarov, Protože jsem přišel okolo humen přes zahradu, nikdo z našich mě neviděl. Až jsem vstoupil do světnice. Přece jen někdo ze vsi mě viděl přicházet, protože za chvíli mě přišel přivítat pan Ant. Frána, který se mnou v roce 1915 narukoval do Szolnoku. On se brzy vrátil, byl po Superarbitraci propuštěn z vojenské služby. Za hovoru o válce a různých potížích v hospodářství se také zmínil o tom, jak družstvo si koupilo velký šrotovník na obilí, ale nemohou šrotovat, protože nikdo neumí po mnohých pokusech uvést do chodu benzinový motor od velké mlátičky. Již před několika týdny žádaly dodavatelskou Firmu Wichterle v Prostějově o vyslání montéra, ale marně čekají. Inu ve válce není dost ani montérů. Proto taky pan Frána mne přišel požádat o to, abych se na motor podíval. Rád jsem vyhověl a ihned jsem s ním šel. Pravděpodobně na tom něco poškodili kluci, když motor stál po mnoho týdnů venku. Po krátké prohlídce jsem zjistil závadu v zapalování, kterou jsem odstranil, a motor běžel. Po zapojení na šrotovník jsem ještě seřídil správnou rychlost (menší než potřebuje mlátička), překontroloval jsem mazání a už se šrotovalo (asi načerno). Všichni byli velmi spokojeni a já také. Tak proběhly první chvíle mé dovolené.

30. 4. – v následujících dnech se trousily návštěvy známých, především těch, kteří měli někoho na vojně. Přišla teta Pechová z Nynic. Měli jsme si o čem vyprávět. O životě doma, o vojácích, kdo se kde nachází, jak ta či ona rodina byla postižena atp. Vzpomněli jsme také na snoubence mé sestry Anny – Františka Kondelíka z Koryt, který s velkým rizikem unikl z obklíčení v bojích u Bučače a snáší nadále válečné útrapy v rakouské armádě, kdežto jeho kamarád Ludvík Kovář z Dolního Hradiště, který byl s ním, volil raději zajetí.

6. 5. 1917 – trochu jsem našim vypomohl v jarních pracích a než jsem se nadál, dovolená končila. Tři neděle, ale z toho týdne obě cesty.

7. 5. – odpoledne odjíždím z Kaznějova.

9. 5. – po známé trati Plzeň-Praha-Přerov-Krakov-Lvov jsem odpoledne dojel do Hinovic. Pluk mezitím vystřídal polní pluk 81. a tak jsem musel za ním až do Koniuch. A zas ty zákopy.“²⁰²

Tato vzpomínka nám ukazuje, jak probíhal u tohoto vojáka návrat domů z hrůz první světové války, která ovlivnila jeho následný život a životy dalších milionů. Dá se předpokládat, že i ostatní vojáci prožívali příjezd domů, setkání a rozhovory se svými nejbližšími a pozdější návrat zpět do války podobně.

---

²⁰² FENCL 2017, 36–37

Uvolnění ze služby za účelem pomoci s polními pracemi bylo někdy vojákům přímo nabízeno, oni pak za tuto práci dostávali finanční odměnu a delší dovolenou, která mohla trvat až pět týdnů. To nám ostatně potvrzují vzpomínky Františka Mendla: „Tehdy se mne šikovatel Mňačko ptal, zda bych nechtěl jet do Ždánic na žňovou dovolenou. Zájem jsem samozřejmě měl a získal jsem celý měsíc volna, také jízdenku a 100 K stravného.“²⁰³ Nicméně jak už bylo řečeno, dovolené kvůli práci na poli se dávaly jen lidem, kteří žili v zemědělských oblastech nebo měli vlastní polnosti. Byly určeny k výpomoci v zemědělství a měly především posloužit válečnému hospodářství, aby bylo možné zajistit potraviny pro vojáky i civilní obyvatelstvo.²⁰⁴

Jedním z dalších důvodů pro nárok na dovolenou bylo studium. Podle vzpomínky Egona Ervina Kische mohli takové studijní volno dostat medicí, a to na začátku války. Třítýdenní dovolenou dostávali studenti medicíny na srbské frontě, aby mohli odjet zpět do Prahy a udělat závěrečné zkoušky.²⁰⁵

Už jsme zmínili, že dovolenou mohl voják dostat i z rodinných důvodů. Svatopluk Valníček ve svých vzpomínkách píše, jak byl náhle odvolán z italské fronty domů do Brna. „Doma jsem se dozvěděl, jak vlastně došlo k mé nenadálé dovolené. V domě, kde jsme v Brně bydleli, bydlela nad námi v druhém poschodí baronka Temnitchková, ke které chodil na návštěvu generál Poeschmann. Když se dozvěděla, že můj tatínek, její lékař, je nemocen a věděla, že jsem na frontě, řekla o tom generálovi, který mě dal telegraficky zavolat do Brna. Nato za několik dnů přišlo na velitelství mého pluku moje odvelení na krátký pobyt v Brně. Tatínek byl již tak dalece zdrav, avšak ještě nepracoval, posedával na verandě. Byl jsem doma tři dny a pak měl odjet zpět.“²⁰⁶

Tyto případy dovolených z rodinných důvodů nebo i z protekce se odehrávaly na všech úrovních velení. I na velení frontů. Jedna ze vzpomínek je z knihy *Signum Laudis*, v níž se dočteme, jak měl Jan Kořenský jako lékař velitelství jihozápadní fronty na žádost arcivévodky Evžena donutit jednoho starého štábního důstojníka, aby se navrátil do hlavního města mocnářství Vídně – měl se tu léčit a nějaký čas zde pobýt. To se doktoru Kořenskému podařilo. Jakmile se pak arcivévodka dozvěděl, že jeho prosba (rozkaz) byla vyřízena kladně, dostal doktor krátkodobou dovolenou. Mohl se tedy i on sám vydat domů za manželkou a za synem.²⁰⁷

---

²⁰³ ČAPATÁ 2018, 131

²⁰⁴ VALNÍČEK 2014, 22

²⁰⁵ KISCH 1965, 79

²⁰⁶ VALNÍČEK 2014, 12

²⁰⁷ MIKOLÁŠOVÁ-KOŘENSKÁ 2019, 127–128

Dovolená se dále poskytovala i těm, kteří si na frontě nebo na svém působišti odsloužili dostatečně dlouhou dobu – pak mohli odjet domů. Tento typ dovolené se mohl i prodlužovat, ale jednalo se spíše o výjimky.²⁰⁸

Nejčastější příčinou volna byla dovolená ze zdravotních důvodů. Ve většině případů následovala po nějakém vážnějším zranění, které se muselo ošetřit v týlu, v zázemí. Vojáci si v takovém případě mohli zažádat o přesun do nemocnice poblíž svých domovů, aby je jejich rodiny mohly navštěvovat v nemocnici nebo během rekonvalescence. Václav Fencl nám dává nahlédnout, co takový zraněný voják prožíval a jak probíhala jeho léčba. On sám byl na italské frontě zraněn střepinou a otráven bojovými plyny. Poté byl převezen do zázemí. Z italské fronty zamířil do Těšína. Zde si u svého ošetřujícího lékaře podal žádost o přesun. Byl poslán přes Plzeň, kde byli pacienti roztríděni, do města Plasy. Zde zůstal čtyři týdny, přičemž ho mohli navštěvovat rodiče. Poté následovala rekonvalescence, hlavní nemocnice v Plzni mu uznala další tři týdny dovolené, které strávil s rodinou a přáteli.²⁰⁹ Tuto zdravotní dovolenou dostávali i vojáci, kteří se navraceli z ruského zajetí.²¹⁰

Zmínili jsme i možnost si dovolenou koupit. Během první světové války k této praxi došlo i na rakousko-uherské straně. Souviselo to s potřebou rakousko-uherské vlády získat peníze na provoz a udržení válečné ekonomiky. O takové dovolené píše Jan F. Tříška: „Polní pošta přivezla nejen další vzácný balík jídla pro Jana (Božena je posílala téměř denně), ale také výzvu z generálního štábu: vojáci, kteří koupí státní dluhopisy, dostanou dovolenou podle toho, kolik peněz upíší. Jan podepsal ihned. Malý obnos, který mohl obětovat, 300 korun, mu zajistil pět dní dovolené včetně času na cestu, což nebylo mnoho, alespoň malý oddech.“²¹¹ Tato výzva přišla v roce 1917, kdy byla Rakousko-Uherská ekonomická situace velice špatná.

K autorově smůle Italové zahájili další ofenzivu a dovolenou bylo nutno přerušit. Po skončení italské ofenzivy nakonec Tříška dostal zaplacenou dovolenou s bonusem navíc v podobě času, který potřeboval na cestu tam a zpět.²¹²

---

²⁰⁸ MIKOLÁŠOVÁ-KOŘENSKÁ 2019, 125–126

²⁰⁹ FENCL 2017, 51–52

²¹⁰ ČAPATÁ 2018, 102

²¹¹ TŘÍŠKA 2001, 51–52

²¹² TŘÍŠKA 2001, 55

Závěr

Téma první světové války bylo již mnohokrát zpracováno historiky, spisovateli i filmovými tvůrci. Záměrem této práce nebylo přispět s novými a nečekanými poznatky, spíše je snahou nahlédnout alespoň letmo na běžný, každodenní život obyčejných vojáků i důstojníků, jak jej vedli během tohoto konfliktu, jenž ve své době zasáhl téměř celý svět a jehož dopady vnímáme dodnes. Bylo zmařeno mnoho životů, mnoho přeživších si neslo fyzické i psychické následky po celý zbytek života. Nemálo vojáků si zaznamenávalo podmínky panující v armádě, své zážitky z bojišť i zázemí formou deníků, dopisů, obrázků, fotografií a filmů. Díky těmto lidem a skrze jejich svědectví se nám dochovalo velké množství historických, technických i emotivních informací o těžkém, strastiplném životě vojáků za první světové války. Místy probleskují i veselé a vtipné poznámky, povětšinou se ale jedná o velmi smutné, tragické příběhy, na které nelze jen tak zapomenout a na které by se ani zapomínat nemělo.

Při čtení těchto vzpomínek jsem mohl nahlédnout do běžné činnosti vojáků, ale zároveň jsem si mohl i daleko intenzivněji uvědomit následky války. Jak dlouhodobý je dopad takových konfliktů na psychiku lidí zasažených přímo bojem, jaké nezměrné jsou důsledky ztráty blízkých lidí – a trvají mnohdy i desítky let po ukončení války. Všechny tyto autentické zprávy sepsané v těžkých chvílích obav, strachu a nejistoty ve mně zanechaly hluboký dojem a domnívám se, že nyní rozumím i tomu, proč mnozí lidé o svých zážitcích z válečných let nechtěli hovořit. Mám o tom svědectví z vlastní rodiny. Můj pradědeček byl jedním z nasazených na italské frontě na Piavě, dědeček mi pak vyprávěl, že jeho otec o svých válečných vzpomínkách nikdy nechtěl mluvit. Snad právě proto mě toto historické období tak zajímá. Zároveň s tím si uvědomuji, že bychom o to víc měli být vděční těm, kteří se svých vzpomínek nebáli a dokázali se o ně s ostatními podělit.

LITERATURA A DALŠÍ ZDROJE

Prameny:

FENCL, Václav a KŘÍŽOVÁ, Stanislava. *Deník vojína: první světová válka*. 2. vydání.

Příbram: vydává na své náklady Stanislava Křížová, 2017. ISBN 978-80-270-1435-4.

HORÁKOVÁ, Pavla a Jiří KAMEN. *Přišel befehl od císaře pána: polní pošta – příběhy Čechů za první světové války*. Praha: Argo, 2015. ISBN 978-80-257-1675-5.

HORÁKOVÁ, Pavla a Jiří KAMEN. *Zum Befehl, pane lajtnant, aneb, Poslušně hlásím, že byla jednou jedna veliká bitva*. Praha: Argo, 2018. ISBN 978-80-257-2617-4.

HOREČKA, František. *Za pět minut dvanáct: zápisky ze světové války*. Brno: Družstvo Moravského kola spisovatelů, [1932].

MICHALEC, Libor, ed. *Pradědova válka: dopisy z fronty (1914-1918)*. V Praze: Stanislav Juhaňák – Triton, 2018. ISBN 978-80-7553-600-6.

KLEJNA, Josef, MRÁZOVÁ, Michaela, ed. *Voják, zajatec, legionář*. Velké Přílepy: Olympia, 2014. ISBN 978-80-7376-387-9.

KOUBSKÁ, Libuše. *Dědečkův deník: obyčejný život v neobyčejných dějinách, nebo naopak?* Praha: Vyšehrad, 2017. ISBN 978-80-7429-636-9.

VALNÍČEK, Svatopluk. *Vzpomínky na Velkou válku*. Praha: ANLET, 2014. Deník legionáře. ISBN 978-80-905329-7-7.

ŠMÍD, Marek. *Vatikán a první světová válka: proměny zahraniční politiky Svatého stolce v letech 1914-1918*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016. Quaestiones quodlibetales. ISBN 978-80-7325-396-7.

ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka 1914-1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-274-X.

TRÍSKA, Jan F. *Zapomenutá fronta: vojákův deník a úvahy jejího syna*. Přeložil Zuzana CEPLOVÁ. Praha: I. Železný, 2001. ISBN 80-240-1853-5.

Literatura:

BĚLINA, Pavel. *Dějiny zemí Koruny české*. 9. vyd. Praha: Paseka, 2003. ISBN isbn80-7185-606-1.

BOROVÍČKA, Michael a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české XIIb.1890-1918*. Litomyšl: Paseka, 2013. ISBN 978-80-7185-835-515

CAESAR, Gaius Iulius. *Zápisky o válce galské*. 4., V tomto překladu 1. vyd. Ilustroval Pavel MAJOR, přeložil Jan KALIVODA. Praha: Naše vojsko, 1985. Knihovna vojáka z povolání.

DEÁK, István. *Der, k. (u) k. Offizier 1848–1918*, Wien – Köln – Weimer, 1991.

DEÁK, István. *Beyond Nationalism: A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps, 1848-1918*, Oxford University Press, 1989.

DELOUCHE, Frédéric, ed. *Dějiny Evropy*. Vyd. 2., dopl. a rozš. Praha: Argo, 2001. Evropské učebnice. ISBN 80-7203-317-4.

DULÍČEK, Lukáš. *Východočeši pod císařským praporem: C. a k. pěší pluk č. 18 v 1. světové válce*. [Praha]: Československá obec legionářská, 2015. ISBN 978-80-87919-09-5.

FLOSMAN, Martin. *S orlem i lvem*. Praha: Epoque, 2018. Traumata války. ISBN 978-80-7557-135-9.

GILBERT, Martin. *První světová válka: úplná historie*. Přeložil Zdeněk HRON. Praha: BB/art, 2005. ISBN 80-7341-563-1.

HAVEL, Petr, Milan ČHODÍK a Pavel LANDA. *Vojenská kuchařka, totiž, Kuchařská kniha c. a k. vojska: se 178 recepty, mnoha vyobrazeními a s odbočkami až do současnosti*. Praha: Naše vojsko, 2004. ISBN 80-206-0728-5.

HRBEK, Jaroslav. *Velká válka na moři*. Praha: Libri, 2001. Historická řada (Libri). ISBN 80-85983-84-2.

JANDÁK, Marek. *Arménská genocida: příčiny, průběh a osobní svědectví událostí z let 1915-1922*. Praha: Epoque, 2018. Traumata války. ISBN 978-80-7557-103-8.

JUNG, Peter. *Rakousko-uherská armáda za první světové války*. Ilustroval Darko PAVLOVIĆ. Brno: Computer Press, 2007. ISBN 978-80-251-1520-6.

KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin*. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-004-4.

KOSMAN, Marcell. *Dějiny Polska*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN isbn978-80-246-1842-5.

MALÝ, Radomír, *Církevní dějiny*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001, ISBN 80-7266-083-7

NEDOROST, Libor, *Češi v 1. světové válce. 1. díl*, Praha Nakladatelství Libri, 2006a. ISBN 80-7277-321-6

NEDOROST, Libor, *Češi v 1. světové válce. 2. díl*, Praha Nakladatelství Libri 2006b. ISBN 80-7277-322-4

NEDOROST, Libor, *Češi v 1. světové válce. 3. díl*, Praha Nakladatelství Libri 2007. ISBN 978-80-7277-327-5

NEUMANN, Christoph K. *Dějiny Turecka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-012-8

PELIKÁN, Jan. *Dějiny Srbska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2019. ISBN 978-80-7422-724-0

PERENČIĆ, Milan, *Dějiny Chorvatska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-885-3

PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-152-2

KONTLER, László. *Dějiny Maďarska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Dějiny států. ISBN 80-7106-405-x.

RENDINA, Claudio. *Příběhy papežů: dějiny a tajemství: životopisy 265 římských papežů*. Praha: Volvox Globator, 2005. ISBN 80-7207-574-8.

RÉMOND, René, *Náboženství a společnost v Evropě*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003. ISBN 80-7106-496-3

ROTHENBERG, Gunther E., *The Army of Francis Joseph*, West Lafayette, Indiana, Purdue University Press, 1976.

RYCHLÍK, Jan, *Dějiny Slovinska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011. ISBN 978-80-7422-131-6

ŘOUTIL, Michal. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017. ISBN 978-80-7422-324-2

ŠEDIVÝ, Ivan, kolektiv autorů, *Armáda a společnost v českých zemích v 19. a první polovině 20. století*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Ústav slovansko-germánských studií, 2004. ISBN 80-7044-560-2.

ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka 1914-1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-274-X.

ŠESTÁK, Miroslav, *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011. ISBN 80-7106-266-9.

ŠÍSTEK, František, *Dějiny Černé Hory*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017. ISBN 978-80-7422-498-0

TEJCHMAN, Miroslav a kol. *Dějiny Rumunska*: Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. ISBN 80-7106-348-7

VEBER, Václav. *Dějiny Rakouska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-491-2.

VESELÁ, Zdenka. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Brno: Masarykova univerzita, [1992].

Časopisové zdroje:

POLČÁK, Zdeněk a ŘEZNÍČEK, Roman. Ohne Mampf kein Kampf – proviant v 1. světové válce. *Historie a vojenství Časopis Historického ústavu Armády ČR*, 2017, roč. 66, č. 1, s.94-103.

Internetové zdroje:

<http://www.vhu.cz/zakopove-delostrelectvo-za-prvni-svetove-valky-2-cast/>

Fedosejev 2019 Jan Fedosejev vyhledáno 26.6.2021

<https://ct24.ceskatelevize.cz/2502100-odraz-prvni-svetove-valky-v-umeni> vyhledáno 3.3.2020

Sekanina 2018-David Sekanina-Deník hanáckého vojáka z 1. světové války – díl 1.

https://olomoucky.denik.cz/zpravy_region/denik-jana-kakace-z-1-svetove-valky-dil-1-20181111.html vyhledáno, vyhledáno 6.2.2020

Sekanina 2018-David Sekanina-Deník hanáckého vojáka z 1. světové války – díl 2.

https://olomoucky.denik.cz/zpravy_region/denik-jana-kakace-z-1-svetove-valky-dil-2-20181111.html, vyhledáno 6.2.2020

Sekanina 2018-David Sekanina-Deník hanáckého vojáka z 1. světové války – díl 3.

https://olomoucky.denik.cz/zpravy_region/denik-hanackeho-vojaka-z-1-svetove-valky-dil-3-20181112.html, vyhledáno 6.2.2020

Sekanina 2018-David Sekanina-Deník hanáckého vojáka z 1. světové války – díl 4.

https://olomoucky.denik.cz/zpravy_region/denik-hanackeho-vojaka-z-1-svetove-valky-dil-4-20181115.html, vyhledáno 6.2.2020

Sekanina 2018-David Sekanina-Deník hanáckého vojáka z 1. světové války – díl 5.

https://olomoucky.denik.cz/zpravy_region/denik-hanackeho-vojaka-z-1-svetove-valky-dil-5-20181125.html, vyhledáno 6.2.2020

<http://www.vhu.cz/odraz-prvni-svetove-valky-ve-sbirkach-vytvarneho-umeni-vhu/> vyhledáno 10.3.2020

PETRÁČEK, Tomáš. *Pontifikát papeže Pia X. a eskalace konfliktního vztahu církve a moderní společnosti - 6. část* (10. 1. 2014). [2021-07-16].

https://www.christnet.eu/clanky/5196/pontifikat_papeze_pia_x_a_eskalace_konfliktniho_vztahu_cirkve_a_moderni_spolecnosti.url vyhledáno 16.07.2021

<https://www.valka.cz/10511-Od-myslenky-austroslavismu-k-samostatnemu-Ceskoslovensku-den-po-dni-2-dil> vyhledáno 20.9.2020

<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=5492> vyhledáno 20.9.2020

<https://pca-cpa.org/en/cases/67/> vyhledáno 23.4.2021

Fotografie vojáku a vojenské techniky z I. Světové války (1918)

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/fotografie-vojaku-a-vojenske-techniky-z-i-svetove-valky-1918/> vyhledáno 20.3.2020

Příloha: Veškerá obrazová dokumentace pochází z rodinného archivu.

Obrázek 1. Lístek polní pošty adresovaný mému pradědovi 1. a 2. str.

Obrázek 4. Foto jednotky bratra mé prababičky

Obrázek 5. Rudolf Tomáš – přítel sestry mojí prababičky

